

VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra

Dieninio skyriaus V kurso
Baudžiamosios justicijos
Specializacijos studento Tomo Dziko

Magistro darbas
Neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese

Vilnius, 2008.

Turinys.

Įžanga.....	3
1.Neturtinės žalos samprata.....	6
2.Civilinio ieškinio dėl neturtinės žalos atlyginimo pareškimas ir jo nagrinėjimas.....	14
3.Neturtinės žalos atlyginimas.....	24
3.1.Neturtinės žalos atlyginimo principai.....	37
3.2.Neturtinės žalos atlyginimo dydis.....	44
Išvados.....	52
Literatūra.....	54
Santrauka.....	58
Summary.....	59

Ižanga

Neturtinė žala bendriausia prasme suprantama kaip neigiami asmens psichikos bei fiziologiniai pakitimai, kurie turi nepageidaujamų pasekmių dvasinei savijautai. Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių, kurios įstatymuose yra pateiktas neturtinės žalos apibrėžimas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹ (toliau-CK) 6.250 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta: „Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais“.

Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje yra ganėtinai naujas reiškinys, tuo labiau neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese, kuris tapo įmanomu tik 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui² (toliau-BPK), kurio 109 straipsnyje numatyta, kad dėl nusikalstamos veikos patyręs žalos (turtinės ir (ar) neturtinės) asmuo, turi teisę pareikšti civilinį ieškinį. Iki tol buvusi padėtis, be abejo, buvo nepriimtina, kadangi buvo neįvertinami asmens dvasiniai išgyvenimai, emocinė depresija, fizinės kančios ir kitokie nepageidautini, dėl nusikalstamos veikos atsirandantys padariniai. Susiklostė ir paradoksali situacija, kai 1992 metų spalio 25 dienos referendume Lietuvos Respublikos piliečiams priėmus Konstituciją, neturtinės³ žalos atlyginimas tapo konstitucine nuostata, be to ir ankstesnis BPK (1961 m.) numatė, kad nukentėjusiuoju baudžiamajame procese tampama patyrus ne tik turtinę, fizinę, bet ir moralinę žalą, tačiau realiai tokios teisės nebuvo galima įgyvendinti.

Atsiradus naujam teisės institutui, savo prigimtimi dar ir labai sudėtingam, atsirado ir su tuo susijusių problemų. Sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimus, teismams iškyla nemažai problemų, nustatant teisingą, bei nukentėjusiojo ir kaltininko interesų pusiausvyrą atitinkantį neturtinės žalos dydį. Lietuvos Respublikos CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, turėtų pagelbėti teismam priimant sprendimą, tačiau ir į šiuos kriterijus yra neretai pernelyg nesigilinama,

¹ Valstybės žinios. 2000. Nr.74-2262.

² Valstybės žinios. 2002. Nr.37-1341.

³ Konstitucijoje vartojamas „moralinės žalos“ terminas, nors terminas „neturtinė žala“ yra labiau tinkamas apibūdinti teisės saugomus objektus. Plačiau apie tai-7 psl.

taip pat trūksta ir kompleksinio šių kriterijų vertinimo, bei pasitenkinama tik jų išvardijimu, o neturtinės žalos dydis dažnai nustatomas subjektyviu vertinimu.

Šio darbo objektas yra neturtinės žalos, ir jos atlyginimo institutas Lietuvos Respublikoje.

Darbo tikslas yra atskleisti neturtinės žalos sampratą, taip pat tai, kaip vystėsi neturtinės žalos institutas Lietuvoje, kaip Lietuvoje reglamentuojamas neturtinės žalos atlyginimo klausimas, kokie yra įstatyme nustatyti kriterijai, kuriais teismai turi vadovautis priteisdami neturtinę žalą, ir tai, kaip tie kriterijai taikomi praktikoje, nustatyti, kokių tikslų yra siekiama atlyginant šią žalą, ištyrus Lietuvos teismų praktiką šiuo klausimu, nustatyti, su kokiomis problemomis susiduria Lietuvos teismai, priteisdami atitinkamą neturtinės žalos dydį, bei kaip šis dydis yra nustatomas.

Šios problemos aktualumas pasireiškia tuo, jog neturtinės žalos institutas Lietuvoje yra ganėtinai naujas reiškinys, o baudžiamajame procese taikomas tik nuo tada, kai 2003 m. gegužės 1d. įsigaliojo naujasis BPK, taigi teismams atsiranda įvairiausių problemų nustatant teisingą neturtinės žalos dydį. Be to, taikant neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims institutą, kuris Lietuvos nėra pakankamai reglamentuotas, nėra visiškai aišku, kokie asmenys ir kokiais atvejais gali reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Lietuvoje trūksta mokslinių darbų ne tik kad apie neturtinės žalos atlyginimą, bet ir apie pačią neturtinę žalą. Taigi šis teisės institutas yra pakankamai mažai ištyrinėtas, nors šio instituto specifikos nulemtas jo sudėtingumas tarsi ir reikalautų, kad ši tema teisinėje literatūroje būtų nagrinėjama gerokai plačiau.

Šios problemos naujumas kyla iš to, kad neturtinės žalos institutas yra naujas reiškinys Lietuvos teisėje, o baudžiamajame procese tapo aktualiu tik įsigaliojus naujam BPK.

Problemos originalumas pasireiškia tuo, kad teisinės literatūros, kurioje būtų nagrinėjamas neturtinės žalos institutas, neturtinės žalos atlyginimo klausimai, Lietuvoje yra itin nedaug.

Šiame darbe naudoti sisteminis analizės, lyginamasis, istorinis, loginis, gramatinis metodai.

Sisteminis analizės metodas leido atskleisti neturtinės žalos sampratą, atvejus, kada neturtinės žalos atlyginimas galimas, neturtinės žalos atlyginimo kriterijų reikšmę, nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį.

Lyginamasis metodas naudotas palyginti, kaip Lietuvoje ir užsienio šalyse yra suvokiama neturtinė žala, kokiais atvejais ji yra atlyginama, kokie yra neturtinės žalos atlyginimo tikslai.

Istorinis metodas padėjo atskleisti kaip vystėsi neturtinės žalos atlyginimo institutas Lietuvoje bei užsienio šalyse.

Gramatinis metodas padėjo atskleisti tam tikrų įstatymo nuostatų tikrąją prasmę.

Loginis metodas naudotas atskleisti šio magistro darbo tikslus, pateikti darbo išvadas.

Darbe nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, Lietuvos ir užsienio autorių teisinė literatūra, bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau-LAT) nutartys.

1. Neturtinės žalos samprata

Neturtinės žalos atlyginimas buvo numatytas jau pirmuosiuose teisės šaltiniuose. Dvylikos lentelių įstatymai numatė, kad už kūno sužalojimą, asmeniui be taliono principo, buvo taikoma ir pinigine bausme, turint tikslą ne tik nubausti kaltininką, bet ir kompensuoti nukentėjusiajam padarytą žalą.⁴

Neturtinės žalos institutas Lietuvos teisinėje sistemoje yra ganėtinai naujas dalykas. Tarpukaryje galiojo Rusijos imperijos įstatymų sąvado X tomo I dalies 670 straipsnis, kuriame buvo įtvirtinta galimybė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, kai įžeistas asmuo dėl to patiria turtinių nuostolių.⁵ Sovietmečiu, neturtinė žala iš viso nebuvo pripažįstama. Vyravo neigiamas požiūris į šį institutą, esą yra amoralu pinigais įvertinti patirtą neturtinę žalą. Pirmą kartą Lietuvoje, neturtinės žalos (vartotas „moralinės žalos“ terminas) atlyginimas buvo numatytas 1990 metų vasario 19 dieną priimtame Spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatyme.⁶ 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, neturtinės žalos atlyginimas tapo konstitucine nuostata (30 straipsnio 2 dalis). Po to sekė visa eilė įstatymų, kuriuose buvo įtvirtinta neturtinės žalos atlyginimo galimybė: 1990 m. Politinių partijų įstatymas⁷, 1994 m. Vartotojų teisių gynimo įstatymas⁸, 1994 m. Sveikatos sistemos įstatymas⁹, 1997 m. Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas¹⁰, 1998 m. Policijos rėmėjų įstatymas¹¹, 1999 m. Viešojo

⁴ Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004, psl.-195.

⁵ A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. Jurisprudencija, 2001, t.21(13), psl.-69.

⁶ Valstybės žinios. 1990, Nr. 7-163.

⁷ Valstybės žinios. 1990, Nr.29-692.

⁸ Valstybės žinios. 1994, Nr.94-1833.

⁹ Valstybės žinios. 1994, Nr.63-1231.

¹⁰ Valstybės žinios. 1997, Nr.104-2618.

¹¹ Valstybės žinios. 1998, Nr.60-1705.

administravimo įstatymas¹², 2000 m. Biomedicininų tyrimų etikos įstatymas¹³, 2000 m. Visuomenės informavimo įstatymas¹⁴, 2000 m. Prekių ženklų įstatymas¹⁵.

Neturtinės žalos srityje, tuo laikotarpiu, civilinė teisė pažengė gerokai toliau nei baudžiamoji. Iki naujojo 2003 m. gegužės 1d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso, asmenys, dėl nusikalstamos veikos patyrę neturtinės žalos, baudžiamajame procese, negalėjo reikalauti jos atlyginimo iš kaltininko - realiai buvo galima reikalauti tik turtinės žalos atlyginimo. Neturtinė žala to meto BPK buvo suprantama kaip tokių nusikalstamų veikų, kaip šmeižimo, įžeidimo padarinys, t.y. siaurąja prasme.¹⁶

Šiuo metu, kaip minėta, galiojančiuose Lietuvos Respublikos teisės aktuose galima rasti „neturtinės žalos“ ir „moralinės žalos“ terminus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje vartojama „moralinės žalos sąvoka“, Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.250 straipsnyje numatytas neturtinės žalos atlyginimas. Teisės mokslo teorijoje teigiama, kad sąvoka „neturtinė žala“ yra priimtinesnė šiuo atveju, ji yra tinkamesnė apibūdinti teisės saugomus objektus. Sąvoka „moralė“, pagal Tarptautinių žodžių žodyną, yra kilusi nuo žodžio „moralis“, t.y. dorovė (dorovinis), o tai žmogaus elgesį reguliuojantys normos ir principai. Dorovė yra abstraktus dalykas, jai žala negali būti padaroma. Žala padaroma tik konkretiems visuomeniniams teisiniams santykiams, teisių santykių objektams. Žala negali būti padaroma tam, kas teisės nėra saugomas. Be to, neturtinę žalą galima padaryti ir juridiniam asmeniui, kai tuo tarpu terminas „moralinė žala“ apibūdinant juridiniam asmeniui padarytą žalą yra nevertotinas. Kaip bebūtų, šis terminas „moralinė žala“ išlieka Lietuvos teisinėje sistemoje ir yra vartojamas kaip „neturtinės žalos“ sinonimas.

Lietuvos teisės aktuose, o tiksliau Lietuvos Respublikos CK 6.250 straipsnio 1dalyje įtvirtintas toks neturtinės žalos apibrėžimas: „Neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita,

¹² Valstybės žinios. 1999, Nr.60-1945.

¹³ Valstybės žinios. 2000, Nr.44-1247.

¹⁴ Valstybės žinios. 2000, Nr.75-2272.

¹⁵ Valstybės žinios. 2000, Nr.92-2844.

¹⁶ A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamąjo proceso teisėje. Jurisprudencija, 2001, t.21(13), psl.-70.

teismo įvertinta pinigais“. Lietuva, beje, yra viena iš nedaugelio valstybių, įtvirtinusių neturtinės žalos sąvoką įstatymuose. Kaip matome, tai nėra baigtinis sąrašas. Tai suteikia teismams galimybę, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes spręsti, ar padaryta neturtinė žala. Teisinėje literatūroje galima rasti nemažai ir kitokių neturtinės žalos apibrėžimų. Pati neturtinės žalos specifiška lemia, kad jos apibrėžimo variacijų gali būti įvairiausių, pavyzdžiui – neturtinė žala, tai žala, atsirandanti pažeidus neekonominius interesus, ir kuri neturi kriterijų, pagal kuriuos būtų galima įvertinti jos tikslų dydį.

Be abejo, kiekviena nusikalstama veika yra savita padaromos neturtinės žalos nukentėjusiajam požiūriu – vienos nusikalstamos veikos padaro gerokai didesnę neturtinę žalą nei kitos. Gali pasitaikyti, kad tam tikra nusikalstama veika apims visas CK 6.250 straipsnio 1 dalyje išvardintas neturtinės žalos rūšis. Kaip bebūtų, didžiausias vaidmuo įvertinant jam padarytą žalą tenka nukentėjusiajam, ir tik nuo jo asmeninių savybių priklauso, kokią konkrečiai neturtinę žalą jis patyrė. Vienas žmogus, pavyzdžiui, jam padarius sunkų sveikatos sužalojimą, galbūt jaus tik fizinį skausmą, o kitam tai gali būti ir emocinė depresija, dvasiniai išgyvenimai, dėl to, kaip jam tie sužalojimai pakenks ateityje.

Minėta CK 6.250 straipsnio 1 dalyje įstatymų leidėjo pateikta neturtinės žalos sąvoka leidžia teigti, kad neturtinė žala yra tam tikras dvasinio, psichinio pobūdžio neigiamas poveikis asmeniui, kuris atsiranda pažeidus asmens neturtines vertybes ir kuris gali būti įvertintas pinigais. Kaip minėta, tai yra labai subjektyvus dalykas – kiekvienas asmuo į tam tikrą neteisėtą veiką, padarytą jo atžvilgiu reaguoja skirtingai, vienas asmuo gali labiau išgyventi dėl to paties įvykio, kai tuo tarpu kitas, gali išlikti visiškai abejingas. Taigi teismui tenka labai atsakingas ir sudėtingas darbas, nustatyti, kokią žalą nukentėjusiajam padarė tam tikra neteisėta veika, kiek dvasinių išgyvenimų, kančių jis patyrė. Visa tai lemia, kad priteisiamos neturtinės žalos piniginis dydis būna skirtingas nepaisant to, kad padaryta tokio pačio pobūdžio nusikalstama veika.

Dėl padarytos nusikalstamos veikos jo atžvilgiu, nukentėjusiajam atsiranda tam tikros neigiamos psichinio pobūdžio pasekmės, pavyzdžiui, asmuo suseraga depresija, patiria didžiulius vidinius išgyvenimus, jaučia pažeminimą. Be psichinio pobūdžio pasekmių atsiranda ir tam tikri fiziologiniai pokyčiai, kaip kraujospūdžio pakilimas, nemiga ir t.t.

Asmuo padarytą žalą vertina ir ateities požiūriu, t.y. jis nuogastauja kaip, pavyzdžiui, kūno sužalojimas paveiks jo sveikatą ateityje. Jei sužalojimo pasekmės nėra pašalinamos (pvz. asmeniui lieka randai ant veido), asmuo pergyvena ar tuos padarinius pavyks galutinai pašalinti, ar jie taip ir liks visam laikui, taip pat išgyvena dėl galimų operacijų ir su jomis susijusių pasekmių.

Susirūpinimas dėl būsimųjų fizinio sužalojimo pasekmių šalinimo negali būti vertinamas kaip būsimoji neturtinė žala arba nereali žala, kadangi susirūpinimas dėl sužalojimo pasekmių pašalinimo yra realus ir suprantamas.¹⁷

Teismų praktikoje suformuluota, kad fiziniams asmenims neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmenim nenaudingas poveikis, todėl bet kurio protingo asmens požiūriu neturi būti daromas.

LAT 2005 m balandžio 18 d. nutartyje Nr. 3K-7-255 pateikta tokia neturtinės žalos samprata: „Neturtinė žala – tai asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais (CK 6.250 straipsnio 1 dalis). Fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis. Asmeniui jis dėl to yra nepalankus, nepriimtinas ir bet kurio protingo asmens požiūriu neturi būti daromas. Tai gali būti fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat juos lydintys dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusias pasekmes. Fizinio poveikio atveju fizinės pasekmės asmuo vertina ne vien dėl jau įvykusio fakto, bet neišvengiamai vertina ateities požiūriu – kaip skausmo sukėlimas ar kūno sužalojimas paveiks tolimesnę jo sveikatą, nes fizinis asmuo nuolat susirūpinęs savo ateitimi ir išlikimu, t.y. savo fiziniu ir dvasiniu saugumu. Neigiamas fizinis poveikis, pasireiškęs pavojingų gyvybei sunkių kūno sužalojimų padarymu, yra lydimas paties sužaloto asmens dvasinių išgyvenimų, kurie asmeniui yra destruktivūs ir dėl to vertinami kaip darantys neturtinę žalą“.

¹⁷ Prokurorų pateiktų ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo ir teismų praktikos šioje srityje apibendrinimas. www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=fhIqoVPBBRm=&tabid=163

Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1994 m. gruodžio 20 d. priimtame nutarime Nr. 10 „Kai kurie įstatymų taikymo dėl moralinės žalos kompensacijos klausimai“ pateikiama tokia neturtinės (moralinės) žalos samprata: „Moralinė žala yra suprantama kaip dvasinės ar fizinės kančios, atsiradusios dėl veiksmų (neveikimo), kuriais kėsinama į žmogui nuo gimimo priklausančias arba įstatymų nustatytas nematerialias vertybes (gyvybę, sveikatą, asmens orumą, dalykinę reputaciją, privataus gyvenimo neliečiamumą, asmeninę arba šeimos paslaptį ir kt.), arba kuriais pažeidžiamos žmogaus asmenines neturtinės teisės (teisė naudotis savo vardu, autoriaus teisės ir kitos neturtinės teisės, įtvirtintos įstatymuose, ginančiuose teises į intelektualinę veiklos rezultatus), arba kurie pažeidžia turtines piliečio teises. Moralinė žala ypač pasireiškia dvasiškai išgyvenant netekus giminaičio, negalint pratęsti aktyvaus visuomeninio gyvenimo, netekus darbo, atskleidus šeimyninę arba gydytojo paslaptį, paskleidus asmens garbę, orumą ar dalykinę reputaciją žeminančią informaciją, apribojus ar atėmus kokias nors teises, dėl fizinio skausmo, susijusio su suluošinimu, ar kitokiu sveikatos sužalojimu, arba susijusiu su susirgimu, atsiradusių dėl dvasinių kančių ir kt.“

A.Rudzinskas, apibendrinęs tiek užsienio, tiek Lietuvos neturtinės žalos sampratą ir pateikiamus apibrėžimus, konstatavo: „neturtinė žala - tai tam tikri glausti neigiami asmens psichikos pakitimai, kurie būtinai įvyksta jo sąmonėje, pažeidus asmenines neturtines ir turtines vertybes. Tai gali pasireikšti nemaloniais kūno pojūčiais (pakilusiu kraujo spaudimu, pykinimu ir pan.), sutrikusiomis emocijomis, elgesio pakitimais, nerviniais tikais. Visa tai paveikia fizinio asmens sveikatą“.¹⁸

Rusijos teisės mokslininko A.Erdelevskio teigimu, neturtinė žala pasireiškia nukentėjusiojo vidiniais išgyvenimais ir kančiomis, t.y. sukelia neigiamus asmens psichikos pakitimus, ir pasireiškia per fizinius ir psichinius kentėjimus, kurie vyksta asmens sąmonėje.¹⁹

Neturtinė žala atsiranda, kai nusikalstama veika pažeidžiamos teisės saugomos ekonominio turinio neturtinės vertybės ir ji pasireiškia įvairiais fizinio ir dvasinio pobūdžio praradimais (pasekmėmis). Fizinio pobūdžio pasekmės gali būti kūno

¹⁸ A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. Jurisprudencija, 2001, t.21(13), psl.-77.

¹⁹ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. Jurisprudencija, 2005, t.71(63), psl.-9.

sužalojimas, fizinis skausmas ir t.t., dvasinio pobūdžio pasekmės – dvasiniai išgyvenimai, emocinė depresija, pažeminimas ir t.t. Šios pasekmės vertinamos ir ateities požiūriu, nustatant kokią įtaką šios pasekmės turės nukentėjusiojo tolimesniam gyvenimui.

Neturtinė žala yra padaroma neturtinėms vertybėms ir teisėms, kurios yra įtvirtintos LR Konstitucijoje ir įstatymuose – tai gyvybė, sveikata, garbė, ir kt. Europos Žmogaus Teisių Konvencija taip pat įtvirtina neturtines vertybes ir teises, tokias kaip teisė į gyvybę, į privatų gyvenimą, asmens neliečiamybę ir kt. Teisės teorijoje yra įvairiausių neturtinių vertybių klasifikacijų, iš kurių viena priimtinausių yra pagal šiame skirstyme nurodytų grupių realizavimo tikslą²⁰:

1) Asmeninės neturtinės teisės, kurios užtikrina fizinį ir psichinį asmenybės vientisumą: gyvybė, sveikata, teisė į fizinę ir psichinę neliečiamybę ir kt.

2) Teisės, kurios užtikrina asmens individualizaciją visuomenėje: garbė, orumas, teisė į vardą, atvaizdą, dalykinę reputaciją.

3) Teisės, kurios užtikrina privataus gyvenimo neliečiamumą: laisvės, būsto neliečiamumas ir kt.

4) Teisės, kurios užtikrina intelektualinės veiklos rezultatų apsaugą: teisė į autorystę, autoriaus vardą, kūrinio neliečiamumą.

Gindama šias neturtines vertybes ir teises, valstybė turi numatyti realią galimybę asmenims įgyvendinti bei ginti šias teises. Lietuvos baudžiamajame procese tokia galimybė pasireiškia tuo, kad asmenys, dėl nusikalstamos veikos patyrę neturtinę žalą turi teisę reikšti civilinį ieškinį, kurio pagalba galima išsireikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Civilinio ieškinio dalykas, kaip numato Lietuvos Respublikos BPK yra turtinė ir neturtinė žala. Turtinės žalos samprata teismų praktikoje ir teisės teorijoje yra gerokai labiau išnagrinėta. Ši žala pasireiškia turtinio pobūdžio praradimais, kurie atsiranda dėl asmens atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos – tai gali būti gydymosi išlaidos, sunaikinto turto vertė, dėl prarasto darbingumo negautos pajamos ir t.t. Turtinė žala skirtingai nei neturtinė gali būti tiksliai apskaičiuojama. Taigi bendriausia prasme galima teigti, kad šios dvi žalos skiriasi tuo, kad turtinė žala yra turtinio pobūdžio praradimai, tuo tarpu neturtinė – dvasinio pobūdžio netekimai. Kai kuriose Europos

²⁰ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. Jurisprudencija, 2005, t.71(63); psl.-6.

valstybėse (pvz. Belgijoje) tokio turtinės ir neturtinės žalos išskyrimo nėra įtvirtinta įstatymuose t.y. turtinė ir neturtinė yra atlyginamos kaip visuma, vadovaujantis bendru teisės principu, kad nukentėjusysis turi teisę reikalauti visiško jam padarytos žalos atlyginimo.

Užsienio valstybėse neturtine žala reglamentuojama ir suvokiama panašiai kaip ir Lietuvoje. 1804 m. Prancūzijos Civiliniame kodekse nėra numatytas straipsnis kuriame būtų pateikta neturtinės žalos samprata, ir numatytas jos atlyginimas, tačiau šią spragą kompensuoja Prancūzijos teisinėje sistemoje įsitvirtinęs principas, pagal kurį visokia žala turi būti atlyginama įstatymų numatytais atvejais.²¹ Išskiriamos moralinė (atsiranda pažeidus asmens garbę, privataus gyvenimo neliečiamybę ir kt.) ir nematerialinė (patiriama dėl fizinių kančių, estetinė žala ir kt.) žalos. Panašiai reglamentuojama ir Belgijoje. Įstatymuose nėra pateiktos neturtinės žalos sampratos. Vadovaujamosi tuo pačiu principu, kad padaryta žala turi būti visiškai atlyginta. Neturtinės žalos atlyginimas laikomas tokios pačios svarbos kaip ir turtinės žalos atlyginimas. Vokietijos Civiliniame kodekse įtvirtinta galimybė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, tačiau ji atlyginama tik konkrečiai nurodytais atvejais, pavyzdžiui sveikatos sužalojimo atveju, pažeidus asmens kūno neliečiamumą ir kitais atvejais. Tiesa, Vokietijos teismai remdamiesi savo šalies Konstitucija, išplėtė atvejų ratą, kai neturtinė žala gali būti atlyginama. Austrijoje 19 amžiuje į neturtinės žalos skyrimą buvo žiūrima ganėtinai liberaliai, tačiau 1908 metais Aukščiausiasis Teismas nutarė, kad neturtinė žala gali būti atlyginama tik tais atvejais, kai tokia galimybė numatyta įstatyme. Toks požiūris teismuose įsitvirtino ilgam laikui, tačiau dabartiniu metu teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kad neturtinė žala turi būti atlyginama visais atvejais kai ji yra padaryta tyčia ar dėl didelio neatsargumo. Austrijoje galima gauti kompensaciją už taip vadinamą skausmo ir kentėjimo žalą, patirtą dėl kūno sužalojimo, taip pat atlyginama taip vadinama sentimentalioji vertė, sugadinus tam tikrą asmeniui priklausantį turtą ir kt.

Bendrosios teisės sistemos šalyse (JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kt.) neturtinė žala taip pat yra atlyginama. Tačiau čia vartojami kiti terminai, apibūdinantys žalą,

²¹ A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. Jurisprudencija, 2001, t.21(13); psl.-71.

atsiradusią pažeidus asmenines neturtines vertybes.²² Tai ir psichologinė žala, psichinė žala, sukrėtimas, nervinis šokas.

²² A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. Jurisprudencija, 2001, t.21(13); psl.-72.

2.Civilinio ieškinio dėl neturtinės žalos atlyginimo pareiškimas ir jo nagrinėjimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintos žmogaus teisės gali būti deramai ginamos tik sukūrus tinkamą jų gynimo ir įgyvendinimo mechanizmą, t.y. teisės aktais turėtų būti numatyti įvairūs procesiniai būdai ir priemonės žmogaus teisių gynimui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijoje yra imperatyviai reikalaujama, kad įstatymu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kuriam neteisėtais veiksmais buvo padaryta žala, visais atvejais galėtų reikalauti teisingo žalos atlyginimo ir tą atlyginimą gauti. Tokią galimybę nukentėjusiajam suteikia civilinis ieškinys baudžiamajame procese, padedantis nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui apginti savo teisėtus interesus. Taip pat nutartyje pažymima, jog iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymais būtų galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnyje įtvirtinta: „Kiekvienas žmogus turi teisę pasinaudoti kompetentingais nacionaliniais teismais savo teisėms atgauti, kai jo pagrindinės teisės, pripažįstamos jam konstitucijos ar įstatymo, buvo pažeistos“.

Įgyvendinant teisingumo principą ir siekiant, kad nusikalstama veika padaryta žala būtų atlyginta, labai svarbu, kad būtų ne tik įstatymų prielaida gauti kompensaciją už patirtą žalą, bet ir veiksmingas teisinis žalos atlyginimo mechanizmas, kuris užtikrintų Konstitucijoje garantuojamos teisės į padarytos žalos atlyginimą realumą²³.

Tai, kad padarytas nusikaltimas parodo, jog valstybė netinkamai vykdo savo pareigas, todėl asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos įgyja papildomų įstatymo

²³ M.Gavrilovienė.Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes; Jurisprudencija. Mokslo darbai; 2006 6(84); psl.-93.

jam suteiktų teisių reikalauti iš valstybės atkurti savo pažeistas turtines ir neturtines teises - tokias teises galima laikyti nusikaltimo padariniu.²⁴

CK 1.114 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad civilinė teisė saugo asmenines neturtines teises ir vertybes, tokias kaip vardą, gyvybę, sveikatą, kūno neliečiamybę, garbę, orumą ir kitas. Vienas iš civilinių teisių gynimo būdų yra numatytas CK 1.138 straipsnio 6 punkte, kuriame įtvirtinta asmens galimybė išieškoti iš pažeidusio teisę asmens, padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Baudžiamajame procese tokia galimybė reglamentuojama 109 str., kuriame įtvirtinta asmens, dėl nusikalstamos veikos patyrusio turtinę ar neturtinę žalą, teisė baudžiamajame procese reikšti civilinį ieškinį.

Teisinėje literatūroje yra pateikiama nemažai civilinio ieškinio baudžiamajame procese sampratos variantų. Tiesa, šios sampratos ganėtinai panašios, besiskiriančios tik tuo, kad kai kurie autoriai susiaurina civilinio ieškinio dalyką tik iki turtinės žalos. Bendriausia prasme civilinį ieškinį baudžiamajame procese būtų galima apibrėžti kaip asmens reikalavimą kompetentingoms institucijoms pripažinti ir atkurti jo pažeistą teisę, o kaltininką ar kitus asmenis, materialiai atsakingus už kaltininko nusikalstamą veiką, priverstų atlyginti dėl nusikaltimo patirtą žalą.²⁵

Teisės teorijoje galima rasti įvairių nuomonių dėl civilinio ieškinio turinio²⁶. Galima išskirti tris požiūrius. Vieni teigia, kad civilinis ieškinys yra priskiriamas dviem teisės šakom – materialinei ir procesinei. Jie išskyrė ieškinį į dvi – materialinę ir procesinę sampratas. Materialine prasme civilinis ieškinys yra subjektyvinė teisė, saugoma teismo, o procesine prasme – tai kreipimasis į teismą, reikalaujant apginti įstatymų saugomus interesus arba pažeistą subjektyvinę teisę. Pagal kitą požiūrį, civilinis ieškinys yra sąvoka, organiškai jungianti ieškinio materialinę ir procesinę puses, todėl teismas priimdamas sprendimą dėl ieškovo materialinio reikalavimo atsakovui, tuo pačiu pateikia atsakymą ir dėl paties ieškovo kreipimosi į teismą. Trečia nuomonė civilinį ieškinį laiko tikrai procesinės teisės kategorija. Apibendrinant, galima pasakyti, kad tiek materialinė tiek procesinė civilinio ieškinio pusės sudaro visumą, kurioje nei viena iš šių

²⁴ S.Juzukonis; Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis; Jurisprudencija, 2002, t. 24(16), psl.-133.

²⁵ S.Juzukonis. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese:nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. Jurisprudencija, 2002, t.24(16), psl.-135.

²⁶ S.Juzukonis. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese:nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. Jurisprudencija, 2002, t.24(16), psl.-135-136.

pusių nėra vyraujanti. Materialinė pusė, kuri pasireiškia ieškovo pretenzija, bei sudaranti ieškinio dalyką, ir procesinė pusė, pasireiškianti civilinio ieškinio pareiškimo tvarka bei būdais, papildo viena kitą, ir tik esant jom abiem galime kalbėti apie civilinį ieškinį.

BPK 109 straipsnyje įtvirtinta: „Asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla“. Taigi, įstatymų leidėjas numatė mechanizmą, kurio pagalba asmenys efektyviai galėtų ginti savo turtinius ir neturtinius interesus baudžiamajame procese. Anksčiau galiojęs BPK (1961 m. BPK) nenumatė galimybės civiliniu ieškiniu reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, jo dalyku galėjo būti tik turtinė žala. Neturtinės žalos dėl padarytos nusikalstamos veikos buvo galima reikalauti tik civilinio proceso tvarka (nuo naujojo CK įsigaliojimo, t.y. 2001 m. liepos 1 dienos). Tai, be abejo, nebuvo patogiu, kadangi nukentėjusiajam reikėjo dalyvauti dviejuose procesuose, tiek baudžiamajame, tiek civiliniame. Tuo tarpu galiojant dabartiniam BPK, teismas civilinį ieškinį (kurio dalykas yra ir neturtinė žala) nagrinėja kartu su baudžiamąja byla. Tokia galimybė padeda nukentėjusiajam geriau apginti savo interesus, kadangi jis gali panaudoti įrodymus, surinktus baudžiamajoje byloje, ieškinio dalyką įrodinėja teisėsaugos įstaiga, kuri kontroliuoja tą baudžiamąją bylą. Iš kitos pusės ir patys teismai nėra apkraunami bereikalingais darbais, nėra eikvojamas jų laikas.

BPK 107 straipsnis numato galimybę gauti neturtinės žalos atlyginimą neteisminiu keliu, t.y. nukentėjusysis ir įtariamasis ar kaltinamasis (ar už jų veikas materialiai pagal įstatymus atsakingas asmuo) gali susitarti dėl nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, bet kuriuo proceso metu. Tokiu būdu gali būti atlyginama tiek turtinė, tiek neturtinė žala.²⁷ Žalos dydį asmenys nustato tarpusavio sutarimu. Ar buvo sutarta dėl tinkamo žalos dydžio ikiteisminio tyrimo subjektai ar teismas neprivalo tikrinti. Apie tokio žalos atlyginimo faktą nukentėjusiajam tereikia pranešti, priklausomai nuo to, ar ikiteisminio tyrimo stadijoje, ar teismo nagrinėjimo metu susitarta dėl atlyginimo, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, arba teismui. Kai gaunamas toks pareiškimas, procesas dėl civilinio ieškinio nėra pradedamas, o jei civilinis ieškiny

²⁷ G.Goda, M.Kazlauskas, P.Kuconis, P.Kuconis, J.Rinkevičius, G.Švedas, G.Jasaitis, R.Merkevičius. Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso komentaras. VĮ Teisinės informacijos centras. 2003 m., psl.-274.

jau yra paduotas, tai procesas dėl civilinio ieškinio yra nutraukiamas (prokuroro nutarimu arba teisėjo nutartimi). Jei dėl civilinio ieškinio buvo paskirtas laikinas nuosavybės teisių apribojimas – jis yra panaikinamas. Nukentėjusysis, sutikęs su savanorišku žalos atlyginimu, netenka galimybės, vėliau apsigalvojęs, pateikti civilinio ieškinio ir reikalauti didesnio žalos atlyginimo.²⁸

Asmuo pareiškiantis civilinį ieškinį vadinamas civiliniu ieškovu. Jis tokį statusą įgyja prokuroro nutarimu, arba teisėjo nutartimi. Tiesa asmuo, visų pirma turi būti pripažintas nukentėjusiuoju toje byloje ir tik tada šis asmuo gali reikalauti turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimo. Civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas įgyja BPK numatytas teises ne nuo civilinio ieškinio padavimo, o nuo prokuroro nutarimo ar teismo nutarties pripažinti juos civiliniu atsakovu ir civiliniu ieškovu priėmimo. (LAT 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis Nr. 2K–655/2006)

Nors nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo, civiliniu ieškovu gali būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo. Kaip pažymima LAT 2007 m. balandžio 3 d. nutartyje Nr. 2K-252/2007, „civilinio ieškovo statusas baudžiamajame procese nėra visais atvejais tiesiogiai priklausantis nuo nukentėjusiojo statuso: jei nukentėjusiuoju gali būti pripažintas tik fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika yra padaryta fizinės, turtinės ar moralinės žalos, tai civiliniu ieškovu – tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos ir reikalaujantis ją atlyginti“.

Kaip rodo teismų praktika, pasitaiko specifinių atvejų, kai teismai nesugeba teisingai nustatyti ar asmuo gali būti pripažįstamas civiliniu ieškovu, ir reikalauti patirtos žalos atlyginimo. Tokiu pavyzdžiu galima laikyti bylas, kai avariją padaręs asmuo nubaudžiamas pagal BK 281 straipsnio tam tikrą dalį – teismai nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu keletose bylų pripažino tik asmenis, kurie patyrė BK 281 straipsnio 1-6 dalyse numatytus padarinius. Toje pačioje avarijoje nukentėję asmenys, tačiau patyrę mažesnės žalos (šiuo atveju patyrę nežymų sveikatos sutrikdymą), nebuvo pripažinti nukentėjusiais bei civiliniais ieškovais. LAT konstatavo, kad iš Lietuvos Respublikos BPK 28 straipsnio išplaukia, kad asmuo įgyja nukentėjusiojo statusą ne tik patyręs tam tikras BK 281 straipsnio 1 - 6 dalyse numatytas pasekmes, bet ir tada, kai tas asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta kitokios žalos (turtinės, moralinės, moralinės). Pagal

²⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius. 2005, psl.- 134-135.

BPK 109 straipsnį asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamajame procese pareikšti civilinį ieškinį, todėl aptariamose bylose nukentėjusieji galėjo pareikšti civilinį ieškinį, nors jie ir nepatyrė BK 281 straipsnio 1-6 dalyse numatytų pasekmių. (LAT 2007 m. sausio 23 d. nutartis baudž. byloje Nr. 2K-43/2007, LAT 2007 m. sausio 23 d. nutartis baudž. byloje Nr. 2K-55/2007)

Ikiteisminio tyrimo metu civiliniu ieškovu tampama prokurorui priėmus nutarimą, o baudžiamajai bylai jau esant teisme – teisėjui priėmus nutartį. Tiesa, civilinį ieškinį, bylą jau nagrinėjant teisme, galima pateikti ne vėliau kaip iki įrodymų tyrimo pradžios. Tokioje nutartyje ar nutarime nurodomas civilinio ieškovo vardas ir pavardė, jei civilinis ieškovas yra juridinis asmuo – jo pavadinimas, nusikalstamos veikos esmė ir kvalifikavimas, jei nustatytas įtariamasis (kaltinamasis) – jo vardas ir pavardė, žalos pobūdis, civilinio ieškovo nurodytas žalos dydis, įvertintas pinigine suma, bei sprendimas pripažinti asmenį civiliniu ieškovu.

LAT 2007 m. balandžio 3 d. nutartyje Nr. 2K-252/2007, konstatavo, kad „nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu fizinis asmuo pripažįstamas nepriklausomai nuo to asmens amžiaus, veiksnio, sveikatos būklės, ar kitų aplinkybių. Kitas fizinis asmuo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamajoje byloje gali būti pripažįstamas tik tuo atveju, kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta. Jei nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo dėl nepilnametystės ar neveiksnio pats negali baudžiamajoje byloje ginti savo interesų, toks asmuo procesinėmis teisėmis gali naudotis per atstovą pagal įstatymą.“ Komentuojamoje byloje nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu klaidingai buvo pripažintas ne asmuo, kuriam buvo padarytas sunkus sveikatos sužalojimas, nors šis asmuo buvo veiksnus, o jo duktė. LAT konstatavo, kad nukentėjusiojo duktė, nukentėjusiaja ir civiline ieškove, buvo pripažinta nepagrįstai.

BPK 110 straipsnio 2 dalyje numatytos civilinio ieškovo teisės, kuriomis gali būti naudojamosi tik tiek, kiek tai susiję su civiliniu ieškiniu. Civilinio ieškovo pareigos, įtvirtintos BPK 110 straipsnio 3 dalyje. Jos apima dalyvavimą (teismui kviečiant) nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, pateikimą turimų dokumentų (teismo reikalavimu), susijusių su pareikštu ieškiniu, bei laikymąsi nustatytos teismo proceso tvarkos. BPK 252 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad ieškovui ar jo atstovui neatvykus į civilinio ieškinio nagrinėjimą, teismas civilinį ieškinį palieka nenagrinėtą. Šiuo atveju

civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. Teismas gali civilinį ieškinį nagrinėti ir be civilinio ieškovo, jei pripažįsta, kad tai reikalinga, ar jei yra civilinio ieškovo prašymas nagrinėti ieškinį jam nedalyvaujant. BPK 252 straipsnio 3 dalis numato, kad civilinio atsakovo ar jo atstovo nedalyvavimas nesustabdo civilinio ieškinio nagrinėjimo.

Asmuo, kuris privalo atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę ir neturtinę žalą, vadinamas civiliniu atsakovu. Jei įtariamasis ar kaltinamasis pats atsako už savo padarytą žalą, jis civiliniu atsakovu baudžiamajame procese nėra vadinamas. Svarbu tai, kad asmuo padaręs nusikalstamą veiką ir asmuo atsakantis už tą veiką padarytą žalą gali nesutapti., t.y. civiliniu atsakovu gali būti laikomas už kaltinamojo veiksmus, pagal įstatymus, materialiai atsakingas asmuo. Pagal BPK 111 straipsnio 1 dalį juo gali būti tėvai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, taip pat įmonės įstaigos ir organizacijos. LAT 2006 m. spalio 4 d. nutartyje Nr. Nr. 2K- 577/ 2006 pripažinta, kad Kauno apskrities ugdymo ir globos centras pagrįstai (atsižvelgiant į BPK 111 straipsnio 1 dalį, ir CK 6.276 straipsnio 2 dalį) yra civiliniu atsakovu byloje dėl šio centro globotinio vagystėmis padarytos žalos.

Prokuroras ir teisėjas turi būti aktyvūs sprendžiant su civiliniu ieškiniu susijusius klausimus, todėl atvejais, kai civilinis ieškovas neišreiškia savo valios dėl civilinio atsakovo įtraukimo į procesą, prokuroras ar teismas privalo priimti sprendimą dėl materialiai už įtariamojo (kaltinamojo) veiksmus pagal įstatymą atsakingo asmens įtraukimo į bylą civiliniu atsakovu.

Civiliniu atsakovu tampama prokurorui priėmus nutarimą (ikiteisminio tyrimo metu) arba teisėjui priėmus nutartį (teisminio nagrinėjimo metu). Civilinis atsakovas turi analogiškas civiliniam ieškovui teises, tuo tarpu į jo pareigas įeina dalyvavimas nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, bei nustatytos teismo tvarkos laikymasis.

Civiliniame ieškinyje nurodomi civilinio ieškinio pareiškėjas; asmuo, kuriam ieškinyje reiškiamas; nusikalstama veika, ir jos padarymo laikas; žalos pobūdis ir dydis; reikalaujamos žalos suma; išreikšta pinigais.

Prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti asmeniui, matydami iš tyrimo medžiagos, kad jam yra padaryta žala, apie galimybę pareikšti civilinį ieškinį.

Labai svarbi nuostata įtvirtinta BPK 112 straipsnio 2 dalyje - pagal kurią, civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje atleidžiamas nuo žyminio mokesčio. Tai pagirtina nuostata, kadangi būtų paprasčiausiai nehumaniška reikalauti iš asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, sumokėti už tai, kad jis siekia gauti jam padarytos žalos atlyginimą.

Civilinis ieškinys, pareikštas baudžiamojoje byloje, įrodinėjamas pagal BPK taisyklės (BPK 113 straipsnio 1 dalis). Iškilus klausimų nagrinėjant civilinį ieškinį, kurių BPK nereglamentuoja, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, tačiau jos neturi prieštarauti BPK normoms.

Teismas, priimdamas nuosprendį, išsprendžia ir civilinį ieškinį. Civilinio ieškinio patenkinimas priklauso nuo bylos baigties: priėmus apkaltinamąjį nuosprendį, teismas visiškai ar iš dalies patenkina ieškinį – tai priklauso nuo surinktų įrodymų. Būtinės trys aplinkybės civilinio ieškinio patenkinimui: 1) kaltinamasis padarė nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą; 2) fiziniam ar juridiniam asmeniui padaryta turtinės ir (ar) neturtinės žalos; 3) tarp kaltinamojo veikos ir atsiradusios žalos yra priežastinis ryšys.

Jei baudžiamojo proceso metu nustatoma, kad įtariamojo ar kaltinamojo veikoje nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, civilinis ieškinys tokiu atveju negali būti tenkinamas. Tokia taisyklė taikoma ir tada, kai paaiškėja, kad padaryta ne nusikalstama veika, o pavyzdžiui civilinės teisės pažeidimas. BK yra nustatytas baigtinis veikų, už kurias numatyta baudžiamoji atsakomybė sąrašas, jei asmens veika nepatenka į šį sąrašą, tai už šią veiką baudžiamajame procese reikalauti neturtinės žalos atlyginimo negalima. Į nusikalstamų veikų sąrašą patenkanti veika laikoma neteisėta ir civilinės teisės požiūriu, todėl tokia veika padaryta žala gali būti atlyginama ir civilinėje byloje.

Kita sąlyga – turtinės ar (ir) neturtinės žalos padarymas fiziniam ar juridiniam asmeniui – reiškia, kad teismas turi nustatyti ar žala yra iš tiesų padaryta. Turtinės žalos nustatymas, jos apskaičiavimas nėra toks sudėtingas, kaip neturtinės. Teismų praktika šiuo klausimu yra stipriai išvystyta, didelių problemų teismuose dėl jos nekyla. Turtinė žala apima:

- 1) Nusikalstama veika padaryta tiesioginę turtinę žalą;
- 2) Materialinius nuostolius, kuriuos patyrė nukentėjusysis dėl padarytos nusikalstamos veikos;

3) Išlaidos, kurios patirtos pašalinant nusikalstamos veikos padarinius;

Galiausiai, turi būti nustatoma, kad būtent dėl kaltinamojo veikos atsirado turtinė ir (ar) neturtinė žala.

Nuosprendyje nurodoma priteista žalos suma, ir tai kam ji priteista. Jei yra kaltinamieji, kurie savo bendrais veiksmais padarė žalą, pagal CK 6.279 straipsnį jie atsako solidariai. Taip pat asmenys atsako solidariai, kai žala galėjo atsirasti dėl kelių asmenų skirtingų veiksmų ir šie asmenys yra atsakingi už žalos atlyginimą, tačiau nustatoma, kad žala atsirado tik dėl vieno iš šių asmenų veiksmų, išskyrus atvejus, kai kiti asmenys įrodo, kad žala negalėjo būti veiksmų už kuriuos jie atsakingi rezultatas (CK 6.279 straipsnio 4 dalis). Teismas, nustatydamas iš kiekvieno iš jų privalomą sumokėti žalos dydį, atsižvelgia į kiekvieno kaltę atskirai.

Civilinio ieškinio ribas apsprendžia nurodytas ieškinio dalykas ir jo dydis. Tačiau teismas, remdamasis surinktais įrodymais, gali padidinti ieškinio dydį, tačiau toks padidinimas negalimas, jei jis turi įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui (BPK 115 straipsnio 1 dalis). Toks padidinimas įmanomas, kai civilinis ieškovas nurodo akivaizdžiai per mažą jam padarytos žalos dydį.

BPK 115 straipsnio 2 dalis numato, kad išimtiniais atvejais, negalint civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, tačiau klausimą dėl ieškinio dydžio perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka (pavyzdžiui, LAT 2006 m. lapkričio 30 d. nutartis Nr. 2K-657/2006: nukentėjusioji neturtinę žalą grindė patirtais dvasiniais ir psichiniais sutrikimais, tačiau pirmosios instancijos teismui nebuvo pateikta šių sutrikimų buvimą patvirtinančių dokumentų, todėl nesant galimybės teismui apskaičiuoti neturtinės žalos dydžio, civilinio ieškinio išsprendimas perduotas nagrinėti civilinio proceso tvarka). Tačiau, vistiek, yra manoma, kad BPK 115 straipsnio 2 dalies nuostata negali būti taikoma sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo klausimą, kadangi neturtinės žalos dydžiui nustatyti nereikia tikslaus aritmetinio skaičiavimo, todėl nėra ir pagrindo šio klausimo išsprendimą perduoti nagrinėti civilinio proceso tvarka.

Jei civilinis ieškinys buvo nagrinėtas apylinkės teisme, tai civilinio ieškinio dydžio klausimą išsprendžia tas pats arba kitas apylinkės teismo teisėjas. Jei baudžiamoji

byla pirmojoje instancijoje nagrinėta apygardos teisme, tai ieškinio dydžio klausimą išsprendžia apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjai. Tokia byla sprendžiama vadovaujantis CPK normomis. Priimtas sprendimas skundžiamas CPK nustatyta tvarka. Civilinė byla apeliacine ar kasacine tvarka peržiūrima atitinkamo apeliacinės ar kasacinės instancijos teismo civilinių bylų skyriuje.

2001 m. gruodžio 19 d. LAT konsultacijoje Nr.A3-56²⁹ pažymima, kad priimant apkaltinamąjį nuosprendį, civilinis ieškinys turi būti galutinai išsprendžiamas tais atvejais, kai nusikaltimu padarytos turtinės žalos dydis turi įtakos nusikalstamos veikos kvalifikavimui, sprendžiant dėl švelnesnės, nei įstatymo numatytos bausmės skyrimo, bausmės vykdymo atidėjimo, amnestijos akto taikymo klausimus.

Teismas, priėmęs išteisinamąjį nuosprendį, atmeta civilinį ieškinį, jei neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką (BPK 115 straipsnio 3 dalies 1 punktą). Kaltinamąjį išteisinus, nesant jo veikoje nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas, o civilinis ieškovas turi teisę pareikšti civilinį ieškinį civilinio proceso tvarka. LAT 2005 m. sausio 4 d. nutartyje Nr. 2K - 16/2005, pripažino neatitinkančiu BPK 115 straipsnio 3 dalies, Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimą, civilinį ieškinį palikti nenagrinėtą, nors apkaltinamasis nuosprendis ir buvo priimtas.

BPK nėra numatyta, kaip turėtų būti išsprendžiamas civilinis ieškinys baudžiamajame procese, kai pats baudžiamasis procesas yra nutraukiamas. LAT 2006 m. kovo 14 d. nutartyje 2K-260/2006, kurioje iškilo klausimas, kaip pasielgti su civiliniu ieškiniu, nutraukus baudžiamąjį procesą (šiuo atveju suėjus patraukimo baudžiamojon atskomybėn senaties terminui), konstatavo, kad civilinis ieškinys baudžiamajame byloje yra baudžiamojo proceso teisinių santykių dalis, o šiems santykiams pasibaigus, civilinio ieškinio tenkinimas negalimas. Kadangi BPK 109 straipsnis nustato, kad teismas civilinį ieškinį nagrinėja su baudžiamąja byla, tai ją nutraukus, civilinis ieškinys turi būti paliktas nenagrinėtas. Tokį ieškinį galima reikšti civilinio proceso tvarka.

BPK 116 straipsnis numato galimybę užtikrinant civilinį ieškinį, laikinai apriboti įtariamojo, kaltinamojo ar materialiai už jų veiksmus atsakingo asmens nuosavybės teisę į jiems priklausantį turtą. Tokia procesinė prievartos priemonė numatyta, kadangi nuo žalos

²⁹ „Teismų praktika“ Nr. 16, p.375.

padarymo iki nuosprendžio įsiteisėjimo gali praeiti daug laiko, o per šį laikotarpį žalą atlyginti turintis proceso subjektas gali bandyti išvengti tos žalos atlyginimo – paslėpti savo nuosavybę, ją parduoti ir t.t. Ši procesinė prievartos priemonė skiriama prokuroro nutarimu (ikiteisminiame tyrime), arba teismo nustatimi, nagrinėjant bylą teisme. Be abejo, šia procesine prievartos priemone galima naudotis tik tada, kai yra pagrįstas įtarimas, kad asmuo (kaltinamasis, įtariamasis, ar materialiai už jų veiksmus atsakingas asmuo) gali bandyti išvengti žalos atlyginimo.

BPK 117 straipsnis numato prokuroro pareigą pareikšti civilinį ieškinį tam tikrais atvejais, t.y. atvejais, kai ieškinys yra nepareikštas, nors žala padaryta valstybei arba asmeniui, kuris dėl nepilnametystės, ligos, priklausomybės nuo kaltinamojo ar dėl kitų priežasčių negali ginti savo teisėtų interesų. Prokuroras tokiu atveju civiliniu ieškovu nėra vadinamas. Tačiau prokuroras, net jei jam ir neprireikė reikšti ieškinio, vistiek turi dalyvauti teismo posėdžiuose nustatant ieškinio pagrindą bei dydį, bei baigiamųjų kalbų metu pareiškia savo nuomonę dėl civilinio ieškinio.

3. Neturtinės žalos atlyginimas

Tik dabar galiojantis BPK įtvirtino neturtinę žalą, kaip civilinio ieškinio baudžiamajame procese dalyką. Pagal ankstesnį BPK, asmuo baudžiamajame procese galėjo tapti civiliniu ieškovu tik vieninteliu atveju, t.y. kai jam padaroma materialinė žala, ir nors šiame BPK 60 straipsnyje buvo įtvirtinta, kad asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, jei jam padaroma fizinės, turtinės ar moralinės (neturtinės) žalos, tačiau neturtinė žala tuo metu buvo suvokiama kaip tam tikrų BK numatytų nusikalstamų veikų (šmeižimo, įžeidimo) padarinys. Tiesa neturtinės žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimo, buvo galima siekti civilinio proceso tvarka (nuo naujojo CK įsigaliojimo), t.y. nukentėjusiajam, norint gauti neturtinės žalos atlyginimą, teko dalyvauti dviejuose procesuose – baudžiamajame ir civiliniame.

Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII – 1864 priimtas Civilinis kodeksas, padarė didelį postūmį neturtinės žalos instituto vystymuisi. Prieš tai galiojęs 1964 m. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, neturtinės žalos atlyginimą numatė tik keliuose straipsniuose, tuo tarpu dabar galiojantis CK neturtinės žalos atlyginimo galimybę gerokai praplėtė, be to jame įtvirtinta ir neturtinės žalos sąvoka, bei kriterijai, kurie turėtų padėti teismui nustatyti neturtinės žalos atlyginimo dydį. Įsigaliojus dabartiniam CK, atsirado būtinybė pildyti ir tuo metu galiojusį BPK, kuriame, nors 60 straipsnis ir numatė, kad asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju, kuriam dėl nusikalstamos veikos padaryta moralinė, fizinė ar turtinė žala, tačiau civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje buvo galima tapti tik patyrus turtinės žalos. Nukentėjusiajam beliko dėl neturtinės žalos atlyginimo kreiptis civilinio proceso tvarka. Tai, be abejo, nebuvo patogu – du procesai yra ir neekonomiška, ir neefektyvu.

Neturtinės žalos atlyginimas iki šiol (tiek Lietuvoje, tiek daugelyje kitų Europos šalių) buvo suprantamas kaip išimtinis teisių gynimo būdas, tačiau dabar šis institutas tampa visaverčiu teisių gynimo būdu, kuris atsirado iš padidėjusio visuomenės poreikio kiek įmanoma labiau ginti asmens individualius interesus visuomenėje.³⁰ Teisinėje

³⁰ S.Cirtautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2007 2(92); psl. 85.

literatūroje teigiama, kad padidėjusi galimybė gauti neturtinės žalos atlyginimą yra susijusi ir su visuomenės (valstybės) finansiniais resursais, nes turtingoje visuomenėje yra įmanoma geresnę asmenų apsaugą, kadangi tam yra daugiau resursų, o kai visuomenė gali skirti finansus visuomenės nariam, atsiranda tendencija ginti „naujas“ asmenų teises ir jų poreikius.³¹

Kai kurie teisės mokslininkai teigia, kad neturtinės žalos kompensuoti pinigais yra neįmanoma.³² Jie mano, kad neturtinė žala yra neatitaisoma. Taip pat teisinėje literatūroje galima aptikti nuomonių, kad neturtinė žala negali būti įrodyta, nes ji nėra apčiuopiama (reali), be to, sunkiai išreiškiama pinigais, o toks neturtinės žalos kompensavimas (piniginis), gali privesti prie nepageidaujamo skausmo (patirtų išgyvenimų) komercializavimo.

BPK 1 straipsnyje įtvirtinta baudžiamojo proceso paskirtis: „Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“. Taigi akivaizdu, kad nusikalstamos veikos atskleidimas, ir tą veiką padariusio asmens nubaudimas yra tikslai, kurių siekiama pradedant baudžiamąjį procesą. Tačiau dažni atvejai, kai kaltininko nubaudimas nėra pakankamas, kadangi nusikalstama veika padaroma ir žala (turtinė ir (ar) neturtinė). Ir nors toks žalos atlyginimas minėtame BPK 1 straipsnyje nėra tiesiogiai įtvirtintas tarp baudžiamojo proceso tikslų, tačiau pagal šį straipsnį, valstybės institucijos ir pareigūnai yra įpareigojami ginti žmogaus teises ir laisves, o žalos atlyginimas ir yra viena iš tokių laisvių ir teisių gynimo formų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnyje įtvirtinta, kad „asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“. Saugant ir ginant asmens teises ir laisves, inter alia žmogaus orumą, ypatinga svarba tenka žalos atlyginimo institutui. Būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas.³³ Baudžiamojo proceso teisė būtent ir yra orientuota į tai, kad būtų atlyginta (kompensuota) nukentėjusiajam jam nusikalstama veika padaryta žala – ar

³¹ G.Comande, H.Koziol, J.Spier; Liber Amicorum Pierre Vidmer; SpringerWienNewYork, 2003 m.; psl-50.

³² W.V.Horton Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective.Springer .2001m. psl.-32.

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas.

tai būtų turtinė, ar neturtinė, o galbūt ir abi kartu. Vien tik kriminalinės baudmės paskyrimo, be abejo, nebūtų galima vertinti kaip visiško skriaudos atlyginimo nukentėjusiajam. Apie teisingumo principo įgyvendinimą galima kalbėti tik tada, kai nukentėjusiajam nuo nusikalstamos veikos yra atlyginta – tiek turtinė, tiek neturtinė. Kaip konstatavo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime, įstatymais turi būti sudarytos visos reikiamos teisinės priemonės, tam, kad būtų galima atlyginti padarytą žalą teisingai.

M.Gavrilovienė³⁴ teigia: „Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas yra aktualus baudžiamojo teisingumo įgyvendinimo aspektas. Nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo pirmiausia teisingumą suvokia kaip patirtos žalos atlyginimą ar kompensavimą, jei tai yra įmanoma. Todėl žalos atlyginimo numatymas įstatymu yra svarbus veiksnys vykdant teisingumą nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos asmens atžvilgiu. Žalos atlyginimas nukentėjusiajam asmeniui svarbus kaip žmogaus teisių saugos užtikrinimas“

Neturtinė žala Lietuvoje atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais, o įstatymams jos atlyginimo nenumačius, tokios galimybės nėra (CK 6.250 straipsnio 2 dalis, Konstitucijos 30 straipsnyje). CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtina, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Taigi, CK įtvirtinta labai reikšminga Lietuvos Respublikos baudžiamajam procesui nuostata, jog neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta nusikaltimu, o taip pat ir baudžiamuoju nusižengimu. Be abejo, CK 6.250 straipsnio 2 dalyje būtų tiksliau naudoti terminą „nusikalstama veika“, o ne „nusikaltimas“, kadangi teismų praktikoje yra susiformavę, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais ne tik kai ji padaryta dėl nusikaltimo, bet ir dėl baudžiamojo nusižengimo. 2008 m. balandžio 29 d. LAT nutartyje Nr. 2K-210/2008 konstatuota, kad tai, jog CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaroma dėl nusikaltimo nereiškia, jog neturtinės žalos negalima priteisti baudžiamojo nusižengimo padarymo atveju. Pagal nuo 2003 m. gegužės 1 d. galiojančio BK 10 straipsnį nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus

³⁴ M.Gavrilovienė. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006 6(84), psl.-92.

ir baudžiamuosius nusižengimus. Toks skirstymas CK priėmimo metu (2000 m. liepos 18 d.) įstatymuose įtvirtintas nebuvo, todėl CK 6.250 straipsnio 2 dalyje vartojamas terminas „dėl nusikaltimo“ apima visas nusikalstamas veikas (ir nusikaltimus, ir baudžiamuosius nusžengimus). LAT 2006 metų vasario 7 dienos nutartyje Nr. 2K-60/2006, buvo nagrinėjamas nuteistosios (nuteista pagal BK 284 straipsnio 2 dalį, ir iš jos nukentėjusiajai priteista 600 litų neturtinės žalos) kasacinis skundas, kuriame buvo teigiama, kad jos veika kvalifikuota kaip baudžiamasis nusižengimas, tuo tarpu, pagal nuteistąją, CK 6.250 straipsnio 2 dalyje numatytas žalos atlyginimas tik įstatymų numatytais atvejais ir visais atvejais, kai padarytas nusikaltimas. Teismas konstatavo, kad šia nusikalstama veika (keikė nukentėjusiąją necenzūriniais žodžiais, spjovė į veidą) buvo pažeista nukentėjusiosios garbė ir orumas. Asmens garbė ir orumas yra neturtinės vertybės, kurias gina teisė, įskaitant ir baudžiamąją teisę.

LAT 2006 m. birželio 12 d. nutartyje Nr. 3K-3-394/2006 konstatuota, kad nusikaltimo padarymo faktas ar pakenkimas asmens sveikatai, savaime nepreziumuoja neturtinės žalos fakto – neturtinė žala gali būti priteista tik jei civilinis ieškovas įrodo, kad ji padaryta, t.y. jis patyrė fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, emocinę depresiją, pažeminimą, bendravimo galimybių sumažėjimą ir kt.

Lietuvos teisinėje literatūroje galima rasti nuomonę, kad reikėtų įtvirtinti neturtinės žalos prezumciją, kai žala dėl nusikaltimo padaroma asmens gyvybei ir sveikatai, tai pagrindžiant tuo, jog nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, patyrusiems neturtinę žalą, nereikėtų dar kelis kartus patirti tai, kas jau buvo išgyventa (įrodinėjant ikiteisminiame tyrime ar teisminio nagrinėjimo metu, kad neturtinė žala iš tikro padaryta), be to, sumažėtų krūvis ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams³⁵.

Neturtinės žalos atlyginimo dydį nustato teismas, tačiau ieškovui reikia pagrįsti tą reikalaujamą atlyginti žalos dydį, kuris priklauso nuo patirtų asmens išgyvenimų, patirto skausmo ir kt. Pats neturtinės žalos dydžio nustatymas – labai sudėtinga ir paini šio instituto problema. Kadangi neturtinės žalos dydis nėra nustatytas įstatymais, teisėjams tenka visa atsakomybė, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatytus kriterijus, bei susiformavusią teismų praktiką, nustatyti teisingą, abiejų pusių

³⁵ A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje; *Jurisprudencija*, 2001, t.21(13); psl.-74.

teisėtų interesų pusiausvyrą išlaikanti, neturtinės žalos dydį. Tuo tarpu, kaip rodo teismų praktika, teismai neretai neteisingai įvertina bylos aplinkybes, žalos dydžio nustatymo kriterijus, arba vienam kriterijui suteikia pernelyg didelę reikšmę, taip ignoruodami kitus, nemažiau reikšmingus. Viso to pasekmė – už sunkesnę nusikalstamą veiką priteisiama mažesnė suma, nei už ne tokią sunkią nusikalstamą veiką, arba už panašias nusikalstamas veikas priteisti itin skirtingi neturtinės žalos dydžiai. Taigi, teisingai aiškinti ir taikyti teisės normas, reglamentuojančias neturtinės žalos dydžio nustatymą yra būtina sąlyga, siekiant nors iš dalies kompensuoti nukentėjusiajam jo patirtą žalą, vidinius išgyvenimus, kančias. Kartu tai prisideda ir prie teisingumo principo įgyvendinimo.

Kaip jau minėta šiame darbe, neturtinės žalos dydžio, dėl pačios neturtinės žalos specifikos, objektyviai yra neįmanoma tiksliai apskaičiuoti. Taigi nėra įmanomas ir visiško žalos atlyginimo principas. LAT 2003 metų, kovo 26 d. (bylos numeris 3K-3-371/2003) priėmė nutartį, kurioje konstatavo, kad atlyginant neturtinę žalą, visiško žalos atlyginimo principas (restitutio in integrum) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos įvertinti pinigais neįmanoma, o įstatymai numato piniginių atlyginimą už padarytą žalą, ir juo siekiama kuo teisingiau atlyginti asmeniui už jam sukeltą fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus).

Kaip pažymima teisinėje literatūroje, svarbiausia yra kuo teisingiau kompensuoti asmeniui padarytą žalą, atlyginti už padarytą skriaudą. Teisės doktrinoje pasitaiko nuomonių, kad neturtinės žalos atlyginimu siekiama ir kaltininko nubaudimo tikslų, tačiau teismų praktikoje tokia nuomonė atmetama, ir laikomasi principo, kad neturtinės žalos atlyginimas turi atlikti kompensacinę ir atlyginamąją funkcijas. Apie neturtinės žalos atlyginimo specifiką yra pasisakęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas): „...moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (inter alia jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti - tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti,

panaudojant inter alia materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą (tai nereiškia, kad kai kada išties nėra neįmanoma vien moralinė satisfakcija už patirtą moralinę žalą). Materiali (piniginė) kompensacija už moralinę žalą, kaip materialus tos moralinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, kurio taikymui tokiais atvejais būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materialinė kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis - sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas - jokie pinigai, joks materialus turtas - negali atstoti.“

Kitas specifinis neturtinės žalos požymis, apsunkinantis patirtos žalos dydžio nustatymą yra tas, kad kiekvienas asmuo į atitinkamas situacijas reaguoja skirtingai – vienas patiria mažesnius išgyvenimus, kitas didesnius. Yra neįmanoma tiksliai nustatyti, koku mastu konkretus nukentėjęsysis išgyveno fiziškai ir emociškai. Visa tai priklauso nuo individualių asmens savybių. Vienam asmeniui lengvas sveikatos sutrikdymas gali sukelti didesnius dvasinius išgyvenimus, nei kitam sunkus sveikatos sutrikdymas. Iš to matome, kad teismam neužtenka tik atsižvelgti į CK numatytus kriterijus, tačiau reikia nustatyti visas įmanomas aplinkybes, kurios padėtų kuo tiksliau nustatyti teisingą, asmenų ineteresų pusiausvyrą atitinkantį neturtinės žalos atlyginimo dydį.

Teisės teorijoje pripažįstama, kad pagrindinis neturtinės žalos atlyginimo tikslas yra kompensuoti neturtinę žalą ir atlyginti už padarytą skriaudą. Vien tik bausmės skyrimas kaltininkui, nesudaro sąlygų kaltininko ir nukentėjusiojo interesų pusiausvyros užtikrinimui. Tik padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas gali tokius tikslus pasiekti. Taigi teismai, priimdami sprendimus turi siekti kuo teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą skriaudą.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. Rezoliucija Nr.(75)7 numatyta, kad apskaičiuojant atlygintinos neturtinės žalos dydį, turi būti atsižvelgiama į patirto skausmo ir išgyvenimų trukmę bei kitas aplinkybes, t.y. į neturtinės žalos

atlyginimą turi būti žiūrima ne kaip į baudą, bet kaip į teisingą patirtos neturtinės žalos pinigine kompensaciją.

Neturtinės žalos kompensavimas pasireiškia tuo, kad neturtinės žalos atlyginimas padengia patirtą skausmą, jis atsveria skriaudos jausmą, ir sukelia nukentėjusiajam palengvėjimą, kaip atlyginimą už jo kentėjimą, prarastą gyvenimo džiaugsmą³⁶.

Skiriant neturtinės žalos atlyginimą, teismui svarbu atsižvelgti į tai, kad žalos atlyginimas turi vien tik suteikti nukentėjusiajam kompensaciją dėl sumažėjusio gyvenimo džiaugsmo, bet taip pat pašalinti nepilnavertiškumo jausmą ir tokiu būdu atstatyti nukentėjusiojo vidinę harmoniją.³⁷

Labai svarbios nuostatos dėl neturtinės žalos atlyginimo išdėstytos Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1985 m. birželio 28 d. rekomendacijoje Nr.R(85)11 „Dėl nukentėjusiojo teisinės padėties baudžiamojoje teisėje ir procese“. Rekomendacijos nuostatos orientuotos į šiuos vertybinius prioritetus.³⁸

- 1) Nukentėjusiajam dėl nusikaltimo padarytos žalos pobūdžio ir dydžio nustatymą.
- 2) Žalos atlyginimo įtraukimo į bausmės turinį būtinybę ir žalos atlyginimo realizavimo prioritetą baudų atžvilgiu.
- 3) Įpareigojimo atlyginti dėl nusikaltimų padarytą žalą reikšmingumą, teismui skiriant bausmės vykdymo atidėjimą ar lygtinį nuteisimą arba kitokius įpareigojimus.

LR CK 6.250 straipsnio 2 dalis nurodo, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Taip pat įtvirtinta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Taigi matome, kad neturtinė žala, padaryta nusikaltimu ir baudžiamuoju nusžengimu yra atlyginama visais atvejais. Nukentėjusiajam tereikia pareikšti civilinį ieškinį (be abejo jis turi būti pripažintas civiliniu ieškovu prokuroro nutarimu, ar teisėjo nutartimi), nurodyti reikalaujamos neturtinės žalos atlyginimo dydį, bei jį pagrįsti.

³⁶ W.V.Horton Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective.Springer .2001m. psl.-7.

³⁷ W.V.Horton Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective.Springer .2001m. psl.7-8.

³⁸ M.Gavrilovienė. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006 6(84), psl.-94.

Pasitaiko atvejų, kai nusikaltimą padaro asmuo, kuris neturi lėšų atlyginti nukentėjusiajam padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą. Kad būtų išvengta tokių situacijų (tiesa, tik smurtinių nusikaltimų atvejais), yra priimtas Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas³⁹. Šis įstatymas priimtas įgyvendinant 2004 metų balandžio 29 dienos Europos Sąjungos direktyvą 2004/80/EB dėl žalos atlyginimo nusikaltimo aukoms. Šioje direktyvoje įtvirtintas reikalavimas nacionaliniu teisiniu reglamentavimu užtikrinti sąžiningą ir tinkamą kompensavimo sistemą nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims. Taigi Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas nustato atvejus, kuriais valstybė kompensuoja smurtiniais nusikaltimais padarytą turtinę ir neturtinę žalą, bei pačią kompensavimo tvarką. Smurtinis nusikaltimas šiame įstatyme apibrėžiamas kaip labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą. Taigi neturtinės žalos atlyginimo pagal šį įstatymą galima prašyti dėl tyčinio nužudimo, tyčinių sunkaus ir nesunkaus sveikatos sutrikdymo, seksualinio prievartavimo, išžaginimo. Teisę į neturtinės žalos turi nukentėjęs asmuo, kuriam padarytas smurtinis nusikaltimas, bei asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniu nusikaltimu, sutuoktiniai ir išlaikytiniai. Įstatyme numatytos tokios žalos kompensavimo sąlygos: teismo ar teisėsaugos institucijų sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas; smurtinis nusikaltimas turi būti padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje arba laive orlaivyje su Lietuvos Respublikos valstybės vėliava ar skiriamaisiais ženklais; smurtiniu nusikaltimu padaryta žala neatlyginta; prašymas Fondo administratoriui pateiktas ne vėliau kaip per 3 metus po nusikaltimo padarymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas pažeistas dėl svarbių priežasčių. Įstatyme nustatytos kompensuojamos žalos dydžio ribos, kurios skiriasi atsižvelgus į nusikalstamos veikos pobūdį. Prašymas dėl padarytos žalos kompensavimo nagrinėja Teisingumo ministerija. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo tikslu yra sudarytas Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondas, kurį administruoja LR Teisingumo ministerija arba jos įgaliota institucija. Fondo lėšas sudaro teismo paskirtos įmokos į Fondą, Fondo administratoriaus išieškotos lėšos, dovanotos lėšos ir kt. Taigi, kaip matome, valstybė sukūrė tam tikrą nukentėjusiųjų nuo

³⁹ Valstybės žinios. 2005, Nr. 85-3140.

nusikalstamų veikų, šiuo atveju nuo smurtinių nusikaltimų, asmenų apsaugos mechanizmą ir tai, be abejojimo, galima vertinti tik teigiamai. Nukentėjusysis nepaliekamas be jokios satisfakcijos už patirtą skriaudą, išgyvenimus, ir nors kompensacija yra ganėtinai nedidelė, ji bent šiek tiek prisideda prie teisingumo įgyvendinimo.

Šiuolaikinėje visuomenėje atsirado poreikis atlyginti neturtinę žalą ne tik tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims, bet ir tretiesiems asmenims padarytą neturtinę žalą. Įvairiausi asmenų emociniai išgyvenimai savaime jiems nesuteikia teisės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Įstatymai gina asmens sveikatą nuo įvairiausios žalos, tačiau ne asmens teisę būti laimingu⁴⁰, todėl dažniausiai neturtinę žalą yra galimybė prisiteisti tik tada, kai neteisėta veika padaroma neturtinė žala yra susijusi su tam tikru konkrečiu įstatymų saugomo teisinio gėrio pažeidimu (sveikatos, gyvybės ir kt.). Tačiau kai kuriose šalyse pripažįstama, kad asmeninė neturtinė žala gali būti padaryta ne tik tiesiogiai jam, pavyzdžiui, sužalojus sveikatą, bet ir netiesioginiu poveikiu, kuris gali pasireikšti tam tikrais išgyvenimais dėl artimo nelaimės. Toks dvasinis, psichinis poveikis gali peraugti ir į rimtą ligą, taigi ir tokiu atveju būtų galima kalbėti apie sveikatos sužalojimą, kartu ir apie teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo.

Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims klausimas Europoje tapo itin aktuali ir plačiai diskutuojamu, kadangi išaugo visuomenės poreikis apsaugoti ne tik žmogaus gyvybę ar fizinę jo sveikatą, bet ir asmens dvasinį, psichologinį komfortą, bei puoselėti šeimos santykius.⁴¹

Kaip teigia S.Cirtautienė, „...kitose Europos šalyse trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą teisinis reguliavimas yra ribotas, tačiau teismų praktika, atsižvelgdama į šiuolaikinės visuomenės nulemtą poreikį kuo veiksmingiau užtikrinti konstitucines žmogaus teises ir laisves, bei įvertinusi ekonomines ir socialines galimybes, plačiau ir sistemiškiau aiškindama deliktų teisės normas kartu su Konstitucijos nuostatomis pripažįsta ir taiko vieną ar kitą neturtinės žalos atlyginimo mechanizmą“.⁴²

⁴⁰ S.Cirtautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija, Mokslo darbai, 2007 m. 2(92), psl.-85.

⁴¹ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr. 2 (60), psl.-31.

⁴² S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr. 3 (61), psl.-49.

Daugelyje Europos valstybių paprastai pripažįstama tik tiesiogiai nukentėjusio nuo neteisėtos veikos asmens teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, todėl prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims yra ganėtinai keblu. Kiek palankesnis teisinis reglamentavimas tretiesiems asmenims yra nustatytas singuliarinės sistemos šalyse (Prancūzija, Belgija), kur turtinė ir neturtinė žala nėra išskiriamos ir jau seniai atsirado galimybė šiems asmenims prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą, nukentėjusiojo sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais.⁴³

Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims kritikai teigia, kad išgyvenimai, pavyzdžiui, artimajam patyrus tam tikrą sveikatos sutrikdymą, yra būdingi visiems žmonėms, taip pat sunku nustatyti ar nukentėjęs asmuo ir jo artimasis, giminaitis yra susiję stipriais emociniais ryšiais, be to, teismus užgriūtų lavina reikalavimų dėl neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims, nes sveikatos sužalojimo atveju yra daugybė. Tokius nuogastavimus, galbūt, labiau būtų galima pateisinti neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims artimojo, giminaičio sveikatos sužalojimo atveju. Gyvybės atėmimo atveju neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims, kaip teigiama teisės doktrinoje, yra lengviau pateisinti.⁴⁴ Tačiau ir čia galima teigti, kad kartais artimiesiems yra lengviau susigyventi su artimojo netektimi, nes einant laikui, tokie išgyvenimai po truputį slopsta, tuo tarpu, sakykime, sunkaus asmens sveikatos sužalojimo atveju, artimiesiems gali teikti ilgą laiką gyventi su artimojo negalia, ir dėl to patirti nuolatinius išgyvenimus.

Lietuvoje šis institutas dar nėra gerai išvystytas. Lietuvos Respublikos CK galima rasti tik vieną nuostatą, kurioje aiškiai pasakoma, kad tretieji asmenys gali reikalauti neturtinės žalos atlyginimo – tai 6.284 straipsnis, kuriame įtvirtinta, jog fizinio asmens mirties atveju, teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi, arba mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą ir kad šie asmenys taip pat turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą. Tiesa, ši nuostata yra ganėtinai keista, kadangi maitintojo ir išlaikytinio santykiai yra turtinio pobūdžio, o neturtinė žala yra kitokios prigimtimties, t.y. šiuo atveju turėtu būti svarbus asmenų emocinis ryšys, jų santykių

⁴³ S.Cirtautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2007 2(92); psl. 85.

⁴⁴ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr. 2 (60), psl.-38.

glaudumas. LAT 2005 m. balandžio 18 d. nutaryje Nr.3K-7-255 konstatavo, kad „su sužalotu asmeniu susijusiems asmenims (tėvams, vaikams, sutuoktiniui) gali būti padaryta rimta neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu. Pirmiausia tai pasakytina apie asmenis, kurie emociškai susiję su nukentėjusiuoju. Tai – tėvai, vaikai, sutuoktiniai, kurių tarpusavio santykiai yra labai glaudūs. Ar jie tokie yra turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju“. Toje pat byloje LAT neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims pagrindė teisingumo principu. Tai tik parodo, kad poreikis atlyginti neturtinę žalą tretiesiems asmenims yra didelis, tačiau trūksta teisinio reglamentavimo. Pateisinant neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims vien tik bendraisiais teisės principais, didėja tikimybė, kad teismus užgrius daugybė nepagrįstų civilinių ieškinių.

Kita byla, apibūdinanti Lietuvos teismų požiūrį į neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims yra LAT 2005 m. balandžio 25d. civilinė byla Nr. 3K-3-222/2005, kurioje ieškovė reikalavo neturtinės žalos atlyginimo iš ligoninės, dėl neva medikų kaltės, pablogėjusios ieškovės sūnaus sveikatos. LAT konstatavo, kad neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, t.y. ji tiesiogiai susijusi su asmeniu, neatskiriama nuo jo asmenybės ir priklauso nuo jo paties išgyventų emocijų. Be to, kadangi neturtinė žala yra asmeninio pobūdžio, tai kiti asmenys, kurie nėra nukentėjęs, bet susiję su asmeniu, patyrusiu neturtinę žalą, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik išimtiniais atvejais. LAT taip pat pasirėmė 1975 m. Europos Tarybos Komiteto priimta rezoliucija Nr.(75)7, kuri numato bendrą principą, kad kiti asmenys neturi teisės į neturtinės žalos atlyginimą dėl išgyvenimų, susijusių su nukentėjusio asmens sužalojimu. Rezoliucijos 13 punktas numato, kad tėvai ir sutuoktiniai turi teisę į neturtinės žalos atlyginimą tik patyrus nepaprastai didelius išgyvenimus, susijusius su nukentėjusiojo sužalojimu, o 19 punktas numato, kad nukentėjusiojo mirties atveju teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi mirusiojo sutuoktinis, vaikai arba tėvai. Kadangi, LAT teigimu, pagal teismų šioje byloje nustatytas faktines aplinkybes, galima daryti išvadą, kad ieškovės atvejis neatitinka minėtų išimtinumo sąlygų, jai neturtinė žala negali būti atlyginta.

S.Circautienė teigia⁴⁵, kad atsižvelgiant į dabartinį teisinį reguliavimą, bei neturtinės žalos atlyginimo tikslus, trečiųjų asmenų teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, būtų galima pagrįsti CK 6.283 straipsniu, jei dėl sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo buvo sukelti dvasiniai išgyvenimai, kurie sukelia psichikos ligą, ar kitaip pakenkia sveikatai, ir tokius asmens išgyvenimus galima laikyti sveikatos sužalojimu pagal CK 6.283 straipsnį. Neturtinės žalos atlyginimas būtų pateisintas (pagrįstas) ir tokiems tretiesiems asmenims, kurie nors ir nepadarė žala pagal CK 6.283 straipsnį, tačiau jie, su asmeniu, kuriam sužalota sveikata, ar atimta gyvybė, yra laikomi artimais šeimos santykiais (faktiniais ir teisiniais) susijusiais asmenimis, ir jie patyrė didelius dvasinius išgyvenimus. Taip būtų ginama viena iš Konstitucijoje įtvirtintų vertybių – šeima, Konstitucijoje apibrėžiama kaip valstybės pagrindas.

Atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo itin padaugėjo, galima teigti, kad šios srities dabartinis teisinis reglamentavimas nebėra pakankamas. Įstatyminis reglamentavimas, kuris įtvirtintų galinčius reikalauti neturtinės žalos subjektus, taip pat atvejus (t.y. kokias teisės saugomas vertybes pažeidus), kai toks reikalavimas atlyginti neturtinę žalą būtų pagrįstas, būtų didelis postūmis šiam teisės institutui, kuris užtikrintų, kad asmenys dėl nusikalstamos veikos patyrę neturtinės žalos, gautų teisingą kompensaciją.

Svarbų postūmį šio instituto (neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims) vystymuisi Europoje padarė minėta Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. Rezoliucija Nr. (75)7, kurioje siūloma Europos Tarybos narėms savo įstatymuose numatyti tokius neturtinės žalos atlyginimo principus:⁴⁶

1) Neturtinė žala turi būti atlyginama žuvusio asmens sutuoktiniui, vaikams ir tėvams, jeigu jų šeimyniniai santykiai su žuvusiuoju buvo glaudūs iki pat mirties.

2) Neturtinė žala turėtų būti atlyginama dėl asmens sveikatos sužalojimo didelių dvasinių išgyvenimų patyrusiems tėvams ir sutuoktiniui.

Apibendrinant neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims institutą, galima padaryti išvadą, kad galimybė ne tik tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems

⁴⁵ S.Circautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2007 2(92); psl.-90.

⁴⁶ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998, Nr.3, psl.-8.

asmenims, bet ir tretiesiems asmenims gauti neturtinės žalos atlyginimą, atsirado todėl, kad yra siekiama apsaugoti asmens sveikatą, kuri pagal Sveikatos sistemos įstatymą yra suprantama kaip ne tik ligų ir fizinių defektų nebuvimas, bet ir fizinė, dvasinė bei socialinė žmonių gerovė. Be to, siekiant įgyvendinti žmogaus teisę į šeimą, kuri pagal Konstitucijos 38 straipsnį yra visuomenės ir valstybės pagrindas, ir valstybė įsipareigoja ją saugoti.

Nemažai diskusijų vyksta ir dėl neturtinės žalos atlyginimo juridiniams asmenims. Skirtingose valstybėse, skirtingai reglamentuojama ir juridinio asmens galimybė gauti neturtinės žalos atlyginimą. Vienose valstybėse tokia teisė yra reglamentuota įstatymais, kitose ji grindžiama bendruoju civilinės teisės principu „kas nedraudžiama, tas leidžiama“⁴⁷. Yra galbūt ir pagrįstai abejojama, ar terminai „orumas“, „garbė“ ir kiti panašaus pobūdžio, kurie atrodytų būdingi tik fiziniam asmeniui, gali būti siejami su juridiniu asmeniu, ar tik fizinis asmuo gali patirti tokio pobūdžio žalą. Teisės doktrinoje galima rasti ir tokių nuomonių, kad juridinis asmuo gali reikalauti tik turtinės žalos atlyginimo, o neturtinė žala jam negali būti padaroma dėl juridinio asmens prigimties, todėl jos atlyginimo negalys ir reikalauti. Kaip minėta, Lietuvoje civiliniu ieškovu gali būti ir juridinis asmuo.

Iki dabartinio CK priėmimo, neturtinės žalos atlyginimo reglamentavimas pasižymėjo tuo, kad buvo numatytos neturtinės žalos atlyginimo ribos. Tai galima laikyti ydinga praktika. Pavyzdžiui, Žalos, padarytos neteisėtais kratos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais atlyginimo įstatyme, kaip maksimali suma, kurią galėjo gauti neturtinę žalą patyrę asmenys, buvo 10 000 Lt. Taigi neturtinė žala tarsi buvo prilyginta baudai, pamirštant, kad neturtinė žala pagal savo prigimtį atlieka kompensacinę funkciją. Įstatymuose buvo bandoma fiksuoti ir minimalią neturtinės žalos atlyginimo sumą. Tai irgi kritikuotinas reiškiny, nors iš vienos pusės pusės galbūt bandyta suteikti nukentėjusiajam tam tikrų papildomų garantijų, tačiau pasitaiko situacijų, kai neturtinę žalą galima atlyginti ir simboliškai, tarkime vieno lito suma. Įstatymų leidėjui neturtinės

⁴⁷ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998, Nr.3, psl.-6.

žalos atlyginimą vertinant kaip baudą, atsirado ir ydinga praktika, teismams pernelyg nesivarginant nustatyti tikrąjį neturtinės žalos dydį.⁴⁸

Kadangi valstybėse neturtinės žalos atyginimo reglamentavimas ir praktika skiriasi, yra siekiama teisės normų, reglamentuojančių šią sritį, harmonizavimo. Jau 1969 m. Europos Taryba pastebėjo, kad teisės normų harmonizavimui trukdo skirtingas valstybių ekonominio išsivystymo lygis. Ekonomiškai pajėgesnės valstybės turi galimybę reglamentuoti neturtinės žalos atlyginimą liberalesnėmis sąlygomis.⁴⁹ Kalbant apie realius bandymus harmonizuoti teisės normas neturtinės žalos atlyginimo srityje, galima išskirti tik jau minėtą Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. Rezoliuciją Nr.(75)7. Kaip bebūtų, teisės mokslininkų yra pastebėta, kad, pavyzdžiui, Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, ir JAV požiūris į neturtinės žalos atlyginimą yra panašus, bei kad tai įvyko be jokio pašalinio įsikišimo.

3.1.Neturtinės žalos atlyginimo principai

Neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo sudėtingumas lemia, kad Lietuvos teismams neretai nepavyksta tinkamai įvertinti nukentėjusiojo patirtos skriaudos. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje yra numatyti kriterijai, kuriais teismas turi vadovautis nustatydamas neturtinės žalos dydį. Taigi, pagal šį straipsnį teismas turi atsižvelgti į neturtinės žalos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį, bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes. Nagrinėjant LAT nutarimus, galima pastebėti, kad nors pačiame CK nėra įtvirtinta, kad kuris nors kriterijus yra svarbesnis už kitus, nustatant neturtinės žalos dydį, tačiau vistiek minėti kriterijai CK yra išdėstyti svarbos tvarka, t.y. pirmiausiai reikia atsižvelgti į nusikalstamos veikos pasekmes, toliau į žalą padariusio asmens kaltę, jo

⁴⁸ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998, Nr.3, psl.-25.

⁴⁹ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998, Nr.3, psl.-8.

turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį ir galiausiai į kitas, turinčias reikšmės bylai aplinkybes. (LAT 2005 m. spalio 4 d. baudžiamoji byla Nr. 2K-576/2005)

Kaip pažymėta LAT nutartyje Nr.3K-3-1180/2003 yra įrodinėjama ne neturtinės žalos dydis, o žalai nustatyti reikšmingi kriterijai, o jų reikšmę konkrečioje byloje turi nustatyti teismas.

Be minėtų kriterijų CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti ir trys bendrieji teisės principai – protingumo, sąžiningumo, teisingumo, kaip būtini kriterijai, nustatant neturtinės žalos dydį. Kaip yra pažymėjęs LAT, šie trys principai konkrečioje situacijoje užtikrina priešingų interesų pusiausvyrą, atsižvelgiant į situacijos ypatumus. Šie principai, pagal LAT, taikomi, kai teisės normos tam tikros situacijos visai nereglamentuoja ar reglamentuoja tik iš dalies. Teisingumo, protingumo, sąžiningumo principai taip pat lemia, kad teismai, priteisdami asmeniui kitų asmenų nusikalstama veika padarytą neturtinę žalą, atsižvelgia ne tik į nukentėjusiojo, bet ir į pagrįstus kaltininko interesus, t.y. į kaltininko turtinę padėtį, žalos padarymo aplinkybes ir t.t., o tai sudaro prielaidas siekti protingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros.

Teisingumo, protingumo, sąžiningumo principai atlieka ir teisės reglamentavimo bei aiškinimo funkcijas, kurios įpareigoja teismą, taikantį teisės normas, jų paisyti ir laikytis kiekvienoje situacijoje. Tokia ypatinga šių teisės principų padėtis reiškia, kad yra leidžiama nepaisyti įstatymuose ar teismų praktikoje įtvirtintų neturtinės žalos dydžio nustatymo taisyklių, jei konkrečioje situacijoje tokių taisyklių taikymas akivaizdžiai pažeistų teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų suvokimą.⁵⁰

Atsižvelgiant į tai, kokiems įstatymų saugomiems gėriams pakenkta nusikalstama veika, atsiranda ir specifinių vertinimo kriterijų, pavyzdžiui, sveikatos sužalojimo bylose tokiais specifiniais kriterijais tampa sveikatos sužalojimo laipsnis, patirtos traumos pobūdis, taip pat reikia atsižvelgti į tai, kaip pasikeitė asmens gyvenimo būdas, santykiai su aplinkiniais ir t.t. Taip pat, nustatant neturtinės žalos dydį, būtina atsižvelgti į suformuotą teismų praktiką konkrečiu klausimu (LAT 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis Nr. 3K-3-1044/2002).

⁵⁰ R.Volodko. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. Teisė 2007 63. psl.-130.

Vistik, dažnai pasitaiko, kad teismai nustatydami neturtinės žalos dydį, dažnai remiasi savo subjektyviu vertinimu, o ne šiais įstatyme numatytais kriterijais. Be to, ne visada įvertinami visi kriterijai, arba jie įvertinami paviršutiniškai, neretai šie kriterijai yra paprasčiausiai įvardijami, tačiau į juos nėra gilinamasi. Problemos nustatant neturtinės žalos dydį labai pastebimos, kai bylos peržiūrimos aukštesnios instancijos teisme – nors atrodytų, vertinami tie patys neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, tačiau sprendimai dėl neturtinės žalos dydžio gerokai skiriasi. Vertinant kiekvieną kriterijų būtina suvokti jo turinį, o tam geriausiai pasitarnauja LAT nutartys.

Sprendžiant apie neturtinės žalos sukeltas pasekmes, reikia atsižvelgti į asmens patirtų moralinių praradimų dydį, kaip pasikeitė nukentėjusiojo gyvenimas po nusikaltimo, kaip tai atsiliepė jo darbingumui, šeimyniniams santykiams, bendravimui su aplinkiniais. Jei nusikaltimas padarytas sveikatai, svarbu kokio tai sunkumo sveikatos sužalojimas, kaip rimtai buvo sutrikdyta sveikata, kokius skausmus tai sukėlė, kiek operacijų ar kitokių procedūrų teko iškęsti nukentėjusiajam.

Jei pasekmės susijusios su asmens sveikatos dideliais pakenkimais, rimtų sužalojimų asmeniui sukėlimu, kentėjimais nuo fizinio skausmo žalojimo metu, yra lydimos nerimo dėl sveikatos ateityje, jei jos susiję su ateities intervencijomis ar kitokiu poveikiu žmogaus kūnui dėl pasekmių šalinimo, tai yra esminis neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus.⁵¹

Kaltinamojo turtinės padėties kriterijus teisės doktrinoje vertinamas nevienareikšmiškai. Šis kriterijus tarsi neleidžia priteisti tiek neturtinės žalos atlyginimo, kiek iš tikro turėtų. Kita vertus, galima kalbėti lygybės principo pažeidimą, kadangi iš geresnės turtinės padėties asmens, esant tai pačiai situacijai, t.y. tokio pačio pobūdžio nusikalstama veika, bei patirta neturtinė žala, būtų priteisiama daugiau nei iš vargingesnio asmens. Teisės doktrinoje galima rasti vadinamąją pataisomojo teisingumo teoriją,⁵² kuri teigia, kad nėra svarbu ar doras žmogus apgavo nieką ar atvirkščiai – teisei svarbiausia padarytos žalos skiriamieji bruožai. Pagal šią teoriją nei kaltininko, nei aukos asmeninės savybės, ar visuomeninė padėtis nėra svarbu. Vistik, galima teigti, kad ši teorija nėra

⁵¹ Prokurorų pateiktų ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo ir teismų praktikos šioje srityje apibendrinimas. www.prokuraturos.lt/LinkClick.aspx?fileticket=fhIqoVPBBBrM=&tabid=163

⁵² R.Volodko. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. Teisė 2007 63. psl.-124.

visiškai atspindinti šiuolaikinės teisės reikalavimų. Ignoruojant kaltininko turtinę padėtį, kyla grėsmė, kad bus pažeistas konstitucinis teisingumo principas, kuris taip pat yra vienas vertinamųjų kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį. Todėl būtina nustatyti kaltininko turtinę padėtį, jo gaunamas pajamas, taip pat gauti informaciją ar jis turi išlaikytinių. Ir tik tada teismas turėtų priimti sprendimą dėl priteisiamos neturtinės žalos dydžio. Kitu atveju, rizikuojama užkrauti nepakeliamą našą ne tik pačiam kaltinamajam, bet ir jo šeimos nariams.

Siekiant suvokti turtinės padėties kriterijaus turinį bei šio kriterijaus vertinimą atitinkamose situacijose, labai svarbios šios dvi LAT nutartys: 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2003, bei 2005 m. balandžio 18d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-7-255/2005. Šiose bylose atsakingi už neturtinės žalos atlyginimą buvo juridiniai asmenys. Pirmojoje iš jų ieškovė reikalavo 300 000 Lt neturtinės žalos iš SP UAB „Vilniaus troleibusai“ už tai, kad troleibuso srovės imtuvui nukritus jai ant galvos, ji patyrė sunkų sveikatos sužalojimą. Pirmojoje instancijoje ieškovės reikalavimas dėl neturtinės žalos buvo patenkintas, tuo tarpu apeliacinėje instancijoje šis dydis buvo sumažintas iki 50 000 litų. Atsakovas teigė, kad būtina atsižvelgti į jo sunkią turtinę padėtį. LAT konstatavo, kad tiek pirmosios instancijos teismas (remtasi tik nukentėjusiosios patirtais dvasiniais ir fiziniais išgyvenimais), tiek apeliacinės (remtasi tik atsakovo turtine padėtimi), neteisingai taikė teisės normas, t.y. neatsižvelgė į visumą įstatyme įtvirtintų kriterijų, didžiausią reikšmę suteikdami kokiam nors vienam kriterijui. Teismo teigimu, SP UAB „Vilniaus troleibusai“ yra juridinis asmuo, pelno siekianti įmonė, todėl jos turtinė padėtis negali būti pagrindas žymiai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį, o esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai. Ieškovei priteista 120 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Antrojoje, plačiai visuomenėje nuskambėjusioje byloje, tėvai reikalavo neturtinės žalos atlyginimo iš VšĮ Marijampolės ligoninė, už jų naujagimių sunkų kūno sužalojimą, paguldžius juos ant per karštu vandeniu užpildytų termoforų. Tėvai prašė jiems priteisti po 100 000 Lt neturtinės žalos, o abiem naujagimiams po 400 000 Lt. Pirmosios instancijos teismas visiškai tenkino ieškovų ieškinį, tuo tarpu apeliacinės instancijos teismas neturtinės žalos sumą kiekvienam iš jų sumažino dvigubai. Atsakovas vėlgi savo siekį gerokai sumažinti neturtinės žalos dydį

grindė itin sunkia finansine situacija, taip pat būtų pažeisti ir kitų pacientų interesai, nes nebūtų galima užtirinti tinkamos jų sveikatos priežiūros. LAT konstatavo, kad esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai, o tai, kad žalą padaręs juridinis asmuo yra įmonė, finansuojama iš valstybės biudžeto, netgi atsižvelgiant į jos turtinę padėtį, negali būti pagrindas žymiai mažinti atlygintinos neturtinės žalos dydį. LAT paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį.

Nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, teismas atsižvelgia ne tik į kaltininko turtinę padėtį būtent tuo momentu, tačiau ir į tai, kaip ta turtinė padėtis gali ateityje pasikeisti, pavyzdžiui, šiam asmeniui įsidarbinus.

Nukentėjusiojo turtinė padėtis, nustatant atlygintinos neturtinės žalos dydį, jam (tam dydžiui) jokios reikšmės neturi. Taip pat, neturi būti atsižvelgiama ir į jo socialinį ir visuomeninį statusą. LAT 2001 m. kovo 27 d. nutartyje Nr. 3K-3-155/2001, teismas konstatavo, kad asmens socialinės ir visuomeninės padėties kriterijai yra diskriminaciniai, ir jie pažeidžia LR Konstitucijos 29 straipsnyje ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą.

CK 6.282 straipsnio 3 dalis nustato, kad į žalą padariusio asmens turtinę padėtį nėra atsižvelgiama, jei jis tą žalą padarė tyčia.

CK įtvirtintas kaltininko kaltės kriterijus pasireiškia tuo, kad teismas sprendamas dėl neturtinės žalos dydžio priteisimo nukentėjusiajam, turi atsižvelgti į tai ar kaltinamasis nusikalstamą veiką padarė tyčia ar dėl neatsargumo. LAT 2005 m. balandžio 18 d. nutartyje Nr. 3K-7-255, konstatavo, kad „vienas iš kriterijų reikšmingų neturtinės žalos dydžiui nustatyti, yra žalą padariusio asmens kaltė. Kaltė civilinėje atsakomybėje pasireiškia tyčia ir neatsargumu, o pastaroji skirstoma į paprastą ir didelį. Nustatydamas neturtinės žalos dydį teismas turi atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę, ypač į kaltės formą. Reikia įvertinti asmens veiksmų kryptingumą ir turinį. Jei asmuo veikia neteisėtai ir siekdamas padaryti žalos, tai jo veiksmai yra tyčiniai, o jei konkrečioje veikoje neužtikrinama būtinas atidumas ir rūpestingumas, tai yra netasargumas“. LAT 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartyje Nr. 2K-470/2006 konstatavo (baudžiamoji byla, kurioje policijos pareigūnas, turėjęs duomenų apie galimai sulaikomo asmens padarytą nusikaltimą, sulaikydamas iššovė į persekiojamąjį, kuris dėl padarytų sužeidimų mirė) kad veikiant

tyčia, t.y. siekiant, kad nukentėjusysis patirtų kančias, pažeminimą, stresą ir pan., yra padaroma kur kas didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju, todėl atvejais kai neturtinė žala padaroma neatsargios kaltės forma, neturtinės žalos dydis yra mažesnis. LAT 2007 m. balandžio 6 d. nutartyje Nr.3K-3-87/2007 konstatavo, kad jei asmens padariusio neteisėtą veiką kaltė (šiuo atveju buvo padarytas tyčinis sveikatos sužalojimas), pasireiškia didžiausio pavojaus visuomenei forma, t.y. darant tyčinį nusikaltimą, tai žalą padariusio asmens tokiu būdu pasireiškusi kaltė, sudaro prielaidas nustatyti didesnę neturtinės žalos dydį, o pačios žalos dydžio nustatymo kriterijai yra gerokai aukštesni ir griežtesni žalą padariusiam asmeniui.

Nustatant neturtinės žalos dydį, reikia atsižvelgti ir į nukentėjusiojo galimą kaltę dėl jam padarytos žalos. Tai kaip šį kriterijų vertina Lietuvos teismai, atskleidžia LAT 2007 m. vasario 13 d. nutartis Nr. 2K-132/2007. Šioje byloje ginčas vyko dėl to, kad medžioklės metu buvo sunkiai sužalotas asmuo. Pirmojoje instancijoje kaltinamasis buvo nuteistas pagal BK 137 straipsnio 3 dalį ir priteista 5 000 Lt neturtinės žalos nukentėjusiajam. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad nukentėjusysis pats pažeidė Medžioklės taisykles, t.y. dėl atsiradusių padarinių yra ir jo kaltės. Tai, kad nukentėjusiojo neatsargūs veiksmai galėjo turėti įtakos pasekmėms atsirasti, pripažinta kaltinamojo atsakomybe lengvinančia aplinkybe. LAT konstatavo, kad šioje byloje teismai nepakankamai įsigilino į taikytinus neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, jų visų nepanaudojo ir dėl to nustatė neproporcingai menką atlyginimodį. Pagal CK 6.282 straipsnio 1 dalį, atsižvelgiant į nukentėjusiojo kaltės dydį, žalos atlyginimas gali būti sumažintas. Esant mišriai kaltei, teismas turi nurodyti nukentėjusiojo kaltės dalį, nes kitu atveju neįmanoma patikrinti, kuri aplinkybė lėmė atlygintinos neturtinės žalos esminį sumažinimą. LAT teisėjų kolegija nustatė, kad dėl įvykio yra trečdalis nukentėjusiojo kaltės. Kadangi, kai dėl neatsargių nusikaltimų asmuo yra sunkiai sužalojamas, pagal teismų praktiką neturtinės žalos dydis yra apie 30.000 Lt, tai nukentėjusiajam buvo priteista 20 000 Lt.

Kitas neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus – padarytos turtinės žalos dydis. Turtinės žalos atsiradimas nėra būtinas siekiant gauti neturtinės žalos atlyginimą. LAT 2001 m. spalio 11 d. nutartyje Nr. 3K-7-688/2001 konstatavo, kad neturtinė žala, padaryta asmeniui neteisėtais veiksmais, gali būti savarankiška, nepadarant žalos asmens

turtui ir asmens turtinėms teisėms, teismas, esant pagrindui, gali tenkinti savarankišką ieškinį, pateiktą dėl moralinės (neturtinės) žalos, kadangi atsakomybė už moralinę (neturtinę) žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek atskirai. Teismų praktikoje, turtinės žalos dydis, nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, gyvybei, laisvei bylose, nėra pagrindinis kriterijus nustatant neturtinės žalos dydį – šis kriterijus svarbiausias bylose, kuriose pagrindinis tikslas yra atkurti nukentėjusiojo turtines teises, pavyzdžiui, nusikalstamų veikų nuosavybei bylose.

Konkrečiose bylose reikšmingomis nustatyti neturtinės žalos dydį tampa ir kitos aplinkybės, kurias teismas pripažįsta reikšmingomis savo nuožiūra, pavyzdžiui, nukentėjusiojo asmeninės savybės ir kt.

Susiformavo tokia teismų praktika, kad vertinant minėtus neturtinės žalos dydžio kriterijus, tam tikrais atvejais vieni iš jų tampa prioritetiniais kitų atžvilgiu, t.y. tam tikriems kriterijams gali būti suteikiama didesnė reikšmė, ir jie turi didesnę įtaką nustatant neturtinės žalos dydį. LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartyje Nr. 3K-3-371/2003 konstatavo, kad esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus, sužalojus sveikatą, yra sužalojimo pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai. Galima teigti, kad tokia teismų praktika sudaro sąlygas itin tiksliai neturtinės žalos įvertinimui, ir teisingam neturtinės žalos dydžio nustatymui.

Jau minėtoje LAT nutartyje Nr. 2K-470/2006 (neturtinė žala šioje byloje priteista iš Lietuvos Respublikos), teisėjų kolegija nustatydamą neturtinės žalos dydį, pasirėmė ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, taikant neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje, kaip teigiama teisėjų kolegijos nutartyje, naudojami tokie kriterijai, kaip bendras pragyvenimo lygis, šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, kiti ekonominio pobūdžio faktoriai, kurie atspindi žalą padariusio asmens – valstybės – turtinę padėtį, ir turintys įtakos kompensacijos dydžiui. Todėl, teisėjų kolegija pripažino, kad prisiteisiant neturtinės žalos atlyginimą iš valstybės, tą dydį lemia ekonominis ir socialinis valstybės pajėgumas, būtinybė atsižvelgti į visuomenės interesą, bei siekis išlaikyti tam tikrą interesų pusiausvyrą.

3.2. Neturtinės žalos atlyginimo dydis

Teisingo neturtinės žalos dydžio nustatymas sukelia nemažai sunkumų Lietuvos teismams. Sudėtingumą nulemia pats neturtinės žalos pobūdis – neturtinės žalos tiksliai apskaičiuoti tiesiog neįmanoma, todėl labai svarbu, kad teismas labai atidžiai įvertintų visus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus, jų tarpusavio santykį, atsižvelgtų į konkrečios bylos aplinkybes. Tik tokiu atveju nukentėjusysis gaus bent šokią tokią satisfakciją už patirtas skriaudas. Nereikia pamiršti ir kaltininko interesų – asmenų teisėtų interesų derinimo principas reikalauja, kad jam nebūtų užkrauta pernelyg didelė našta, kuri gali neigiamai atsiliiepti ir, pavyzdžiui, jo išlaikomiems asmenims.

Be dėl pačios neturtinės žalos pobūdžio iškytančių problemų, apskaičiuojant neturtinę žalą, kėblumų atsiranda ir dėl to, kad teismui suteikta išimtinė diskrecija nustatant neturtinės žalos atlyginimo piniginį dydį, bei tai, kad Lietuvos įstatymuose nėra numatyti nukentėjusiajam atlygintinos neturtinės žalos minimumas bei maksimumas. Toks teisinis reglamentavimas Austrijoje netgi sukėlė parlamentines diskusijas⁵³ – teisingumo ministrui teko aiškintis dėl problemų, kylančių nustatant neturtinės žalos dydį. Teisingumo ministro pranešime parlamentui buvo pripažįstama, kad atlyginamos neturtinės žalos dydžiai Austrijoje yra mažesni už Vakarų Europoje priteisiamų dydžių vidurkius. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad nesunkių sužalojimų atveju priteisiamos kompensacijos sumos yra gana didelės, tuo tarpu priteisiant kompensaciją už sunkius sužalojimus, teismai elgiasi gana rezervuoti, ir priteisia, palyginus su nesunkiais sužalojimais, ne tiek jau ir didesnes sumas. Šios diskusijos padarė įtaką teismų praktikai – priteisiamos neturtinės žalos sumos padidėjo. Kita valstybė, kuri susidūrė su problemomis iškytančiomis nustatant neturtinės žalos dydį yra Belgija. Belgijos įstatymai nustato, kad kai įrodyta, kad neturtinė žala padaryta, nukentėjusysis turi teisę į jos kompensaciją. Belgijos teismai kreipia didelį dėmesį į tai kokie neturtinės žalos dydžiai buvo priteisti ankstesnėse bylose, tam kad nusistovėtų tam tikras stabilumas, nustatant neturtinės žalos dydį. Tačiau priteisiami dydžiai vistiek skyrėsi. Netgi pastebėta,

⁵³ W.V.H.Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective. Springer, 2001m. psl.-15.

kad skyrėsi priteisiami neturtinės žalos atlyginimo dydžiai Valonijos regiono, bei Flandrijos regiono teismų. Siekiant išvengti tokio nepageidaujamo reiškimo, kylančio iš teismų diskrecijos nustatant neturtinės žalos dydžius, buvo sudaryta „National indicative table“, kuri pirmą kartą priimta 1997 m. Ji peržiūrima kas du metus. Ši lentelė nėra įpareigojanti teisėjų – ji atlieka pagalbinę funkciją. Lentelėje nurodomos tam tikros orientacinės sumos, o teisėjas, atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes, tą sumą didina arba mažina.⁵⁴

Neturtinė žala yra sunkiai apskaičiuojama, visose šalyse iškyla problemų nustatant piniginę sumą, kuri turėtų būti priteista nukentėjusiajam, už jam padarytą žalą, neturinčią tiesioginės pinigines išraiškos.⁵⁵

Kaip savo nutartyse yra pažymėjęs LAT, neturtine žala pakenkiama teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialioms vertybėms, tačiau šios vertybės ginamos turtiniais būdais (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-108/2007). Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtus dvasinius išgyvenimus, fizinį skausmą ir kt.

Lietuvos teismai, priteisdami nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, sprendime nustato atskirai turtinės ir neturtinės žalos sumas. Kai kuriuose valstybėse šios dvi žalos rūšys teismo sprendime nėra išskiriamos, tiesiog nurodoma bendra priteista suma, t.y. nėra nurodoma, kad ta viena dalis yra turtinė žala, o kita - neturtinė žala.⁵⁶

Pačiame sprendime turi būti išnagrinėti visi neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, įvertinta kiekvieno iš jų reikšmė konkrečioje byloje – taigi, kriterijų išvardinimo sprendime nepakanka.

Rusijos teisės mokslininkas A.Erdelevskis siūlo nustatyti preziumuojamos neturtinės žalos dydį.⁵⁷ Šis dydis apibūdintų tai, kaip neturtinių vertybių pažeidimą išgyventų vidutinis asmuo, o tas neturtinės žalos dydis, didėtų ar mažėtų, priklausomai nuo konkretaus nukentėjusiojo savybių ir bylos aplinkybių.

⁵⁴ M.Bona, P.Mead, K.Allen. Personal injury compensation in Europe. Kluwer 2003 m.psl.-61.

⁵⁵ J.Effron. Houston Journal of International Law. A comparative study of nonpecuniary damages in common law countries. 1987 m. psl.-211.

⁵⁶ D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia, 1998 Nr.3, psl.-6.

⁵⁷ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. Jurisprudencija, 2005, t.71(63); psl.-13.

CK nenustato nei atlygintinos neturtinės žalos maksimumo, nei minimumo. Toks teisinis reglamentavimas, išplečia teismų galias, ir tik nuo jo vertinimo priklauso priteisiama suma. Galima teigti, kad tokia teismo teisė iš dalies prisidedo prie to, kad nėra nusistovėjusi vienoda neturtinės žalos dydžio nustatymo praktika, tačiau, kaip minėta, ribų nustatymas tarsi prilygintų neturtinės žalos atlyginimą baudai (nors neturtinės žalos funkcija, kaip pripažįstama teismų praktikoje ir teisės doktrinoje yra kompensacinė), bei neleistų teismui visiškai atstatyti teisingumo, ir užtikrinti, kad asmuo gaus tam tikrą satisfakciją dėl jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos. Be to, atlygintinos neturtinės žalos sumos ribų nustatymas prieštarautų ir žalos priteisimo, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes principui.⁵⁸ Be abejo, toks neturtinės žalos atlyginimo modelis yra būdingas daugybei šalių. Vėlgi galima pasiremti Austrijos pavyzdžiu, kur neturtinės žalos atlyginimo limitas teisės aktais nėra nustatytas – jį nustato pati teismų praktika. Teismai remiasi ankstesniais teismų sprendimais, nustatydami tinkamą kompensavimo sumą. Didžiausia priteista suma laikoma viršutine riba, tačiau ji laikui bėgant keičiasi, teismams patenkinus vis didesnius neturtinės žalos atlyginimo ieškinius.⁵⁹

Europoje galima išskirti dvi grupes šalių, atsižvelgiant į tai, kaip reglamentuojamas neturtinės žalos dydžio nustatymas:⁶⁰

- 1) Šalys, kuriose teismas nustato neturtinės žalos atlyginimo dydį savo nuožiūra, arba bent jau nėra atsiradę privalomų tarifų ar įstatymo nustatytų maksimalių kompensavimo dydžių;
- 2) Šalys, kuriose įstatymų leidėjas yra nustatęs kompensavimo ribas, fiksuotus tarifus, ar limitus tam tikrais neturtinės žalos atlyginimo atvejais.

Danija yra vienintelė šalis Europoje, kurioje yra numatyti maksimalūs neturtinės žalos dydžiai visais atvejais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime buvo nagrinėjamas klausimas dėl tam tikrų įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais atlyginimo“,

⁵⁸ M.Bona, P.Mead, K.Allen. Personal injury compensation in Europe. Kluwer 2003 m. psl.-23.

⁵⁹ M.Bona, P.Mead, K.Allen. Personal injury compensation in Europe. Kluwer 2003 m. psl.-22.

⁶⁰ Europos parlamento, Teisės komiteto viešas posėdis, 2007m., kovo 19d.

http://www.europarl.europa.eu/comparl/juri/hearings/20070319/bona_en.pdf

straipsnių konstitucingumo. Tarp šių straipsnių buvo ir toks, kuriame buvo nustatyta maksimalus (10 000 litų) moralinės žalos atlyginimo dydis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo: „Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas taip pat neturi laisvės nustatyti kokių nors minimalių ribų, kurių nesiekianti valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama. Įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti ir kokių nors maksimalių atlygintinos valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą“. Toks teisinis reglamentavimas, pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, apriboja Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtintus teismo įgaliojimus vykdyti teisingumą, taip pat nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, bei konstitucinių teisingumo ir teisinės valstybės principų. Taigi, nors nutarime ir kalbama apie konkretaus įstatymo straipsnius, tačiau galima teigti, kad toks nutarimas užkerta kelią apskritai įstatymuose numatyti neturtinės žalos atlyginimo maksimalius ar minimalius dydžius, taip pat ir už neturtinę žalą, padarytą nusikalstama veika.

Kadangi visiško žalos atlyginimo principas visa apimtimi atlyginant neturtinę žalą negali būti taikomas, teismai, nustatydami neturtinės žalos dydį turi siekti, kad būtų nustatyta teisinga kompensacija už patirtą skriaudą. Tačiau visada išlieka galimybė, kad nustatyta kompensacija tik iš dalies sumažins asmens patirtus išgyvenimus, kančias. Išvengti tokių situacijų gali padėti, visų įstatyme nustatytų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų, taip pat kitų bylai reikšmingų aplinkybių įvertinimas.

Tarp teisės mokslininkų yra nuomonė, kad neturtinės žalos kompensavimo dydžiai neturėtų būti pernelyg dideli, kadangi toks kompensavimas yra daugiau simbolinio pobūdžio, nes žmogaus išgyvenimai (kančios) ir priteista tam tikra kompensacija už tuos kentėjimus, negali būti lygiaverčiai. Pernelyg didelės kompensacijų sumos, sudarytų išpūdį, kad pinigai gali panaikinti žmogaus patirtas kančias.⁶¹

Itin svarbus vaidmuo įtvirtinant tam tikrą aiškumą, stabilumą neturtinės žalos dydžio nustatymo srityje tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Šis teismas nagrinėja kasacinius skundus teisės taikymo aspektu, t.y. konkrečiai kalbant apie neturtinės žalos

⁶¹ W.V.H.Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective. Springer, 2001m. psl.-36.

dydžio nustatymo bylas, LAT patikrina, ar pirmosios ir (ar) antrosios instancijos teismai, nagrinėdami nukentėjusiojo civilinį ieškinį dėl neturtinės žalos tinkamai vadovavosi civilinės teisės normomis, reglamentuojančiomis neturtinės žalos turinį ir jos dydžio nustatymo kriterijus. Labai svarbus LAT veiklos aspektas yra formuojama teismų praktika – taip pat neturtinės žalos dydžio nustatymo klausimu, bei atsižvelgdamas į šią praktiką, taiso žemesnės instancijos teimų padarytas klaidas, pakeisdamas priteistinos neturtinės žalos dydį. Pavyzdžiui nutartyje Nr. 2K-303/2006, LAT, atsižvelgęs į teismų praktiką (į sumas priteisimas dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo), ir konstatavęs, kad žemesnės instancijos teismai nustatė neproporcingai menkus žalos atlyginimo dydžius, padidino atlygintinos neturtinės žalos dydį (už tyčinį, nesunkų sveikatos sužalojimą) nuo 1 000 litų iki 12 000 litų.

Dabartiniu metu pastebima, kad priteisiami neturtinės žalos dydžiai tampa vis didesni, tiesa, sunku pasakyti kokia to priežastis – galbūt pradėti labiau vertinti žmogaus dvasiniai išgyvenimai, jo patirtos kančios, o galbūt tai lemia gerėjanti ekonominė situacija.

Įspūdingiausio dydžio neturtinės žalos sumos priteisiamos JAV, kartais siekiančios keliolika milijonų dolerių sumas, tačiau ir Lietuvoje jau turime milijoninio neturtinės žalos ieškinio patenkinimo atvejį – visuomenėje plačiai nuskambėjusioje byloje, kurioje iš asmens automobiliu partrenkusio ir mirtinai sužalojusio 3 vaikus, pirmosios instancijos teismas žuvusių vaikų tėvams priteisė po milijoną litų neturtinės žalos. Tai, be abejo, išimtinis atvejis, tokios sumos priteisimą lėmė itin skaudžios šios nelaimės pasekmės. Dažniausiai teismų praktikoje pasitaiko gerokai menkesnio dydžio ieškiniai.

Nusikalstama veika asmenims padarytos neturtinės žalos dydis, kuris yra išieškomas iš kaltininko ar iš už jo veiksmus materialiai atsakingo asmens pagal įstatymus, nėra įstatymais ribojamas, nei minimalios, nei maksimalios ribos, tačiau išimtį iš šios taisyklės galima rasti Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme. Pagal šį įstatymą valstybė apsiima atlyginti tik tam tikrą ribotą, smurtiniu nusikaltimu padarytos neturtinės žalos sumą (taip pat ir turtinės). Pagal šį įstatymą numatyti tokie maksimalūs neturtinės žalos atlyginimo dydžiai:

1) 30 MGL, jeigu smurtiniu nusikaltimu atimta žmogaus gyvybė;

2) 20 MGL, jeigu smurtiniu nusikaltimu sunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata arba pasikėsinta į žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą;

3) 10 MGL, jeigu smurtiniu nusikaltimu nesunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata.

Turtinės žalos maksimalios atlygintinos sumos ribos numatytos aukštesnės. Kaip matome dydžiai išreikšti MGL, tai leis kompensuojamai sumai kisti priklausomai nuo besikeičiančios ekonominės situacijos.

Didžiausios neturtinės žalos sumos yra priteisiamos sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais. Šios abi neturtinės vertybės yra svarbiausios neturtinių vertybių sistemoje, ir jas pažeidus atsiranda itin skausmingi padariniai, pasireiškiantys, stipriais dvasiniais išgyvenimais, dideliu fiziniu skausmu ir t.t., todėl nenuostabu, kad neturtinės žalos sumos šių kategorijų bylose yra didesnės už sumas pritiesiamas garbės, orumo, privataus gyvenimo ir kt., pažeidimo bylose.

Neturtinė žala yra padaroma dėl sukeliamų išgyvenimų, tačiau paveikiant skirtingus teisės saugomus gėrius, kurie turi skirtingą vertę asmeniui, todėl akivaizdu, kad išgyvenimai, sukelti dėl asmeniui gyvybiškai svarbių dalykų, kaip sveikata ir gyvybė, yra ypatingai dideli.⁶²

Suteikus galimybę neturtinės žalos atlyginimo reikalauti ir tretiesiems asmenims, iškyla pagrįstas klausimas, kokie tretiesiems asmenims priteistų kompensacijų dydžiai turėtų būti, palyginus su kompensacijomis, priteisiamomis tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims. Vakarų Europoje tretiesiems asmenims priteisiamų kompensacijų dydis yra bent keturis kartus mažesnis.⁶³ Lietuvoje, tuo tarpu, tokio didelio skirtumo nėra, netgi galima pastebėti, kad tretiesiems asmenims priteisiami neturtinės žalos dydžiai yra panašūs ir net didesni už sumas, pritiesiamas tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems ir patyrusiems didelę neturtinę žalą, asmenims (pavyzdžiui, patyrusiems sunkų sveikatos sutrikdymą). Už sunkų naujagimių sužalojimą

⁶² Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika; R.Volodko; Teisė; 2007 m., 63 tomas: psl.-123

⁶³ S.Cirtautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr. 2 (60), psl. 32.

tėvams priteista 100 000 Lt neturtinės žalos (LAT nutartis Nr. 3K-7-255/2005), už avarijoje už žuvusį sūnų tėvui priteista iš kaltininko 70 000 Lt (LAT nutartis 2K-447/2005), seseriai už brolio tyčinį nužudymą priteista 50 000 Lt (LAT nutartis 2K-151/2006). Kai kuriose valstybėse, neturtinės žalos dydis tretiesiems asmenims yra fiksuotas. Pavyzdžiui, Anglijoje, tretieji asmenys, pagal 1976 m. Mirtinų atsitikimų įstatymą, turintys teisę gauti neturtinės žalos atlyginimą, turi teisę gauti fiksuotą neturtinės žalos atlyginimo dydį, kuris yra 14 500 eurų.⁶⁴

Pastebima, kad palyginus didelės sumos priteisiamos artimiesiems neatsargių nusikalstamų veikų atveju, nors pati tyčinės nusikalstamos veikos prigimtis reikalautų, jog tyčinių nusikalstamų veikų atvejais priteisiamos sumos būtų gerokai didesnės.

Siekiant kiek galima vienodinti priteisiamas neturtinės žalos sumas už panašaus pobūdžio žalą, LAT vykdo vienodos teismų praktikos formavimo funkciją. LAT yra nustatęs, kad neatsargia nusikalstama veika padarius nesunkų sveikatos sutrikdymą neturtinės žalos suma turi būti apie 10 000 litų, o neatsargia nusikalstama veika sunkiai sužalojus sveikatą – neturtinė žala turėtų būti įvertinta apie 30 000 litų. (LAT 2007 m. vasario 13 d. nutartis Nr. 2K-132/2007).

Šie teismų praktikos nustatyti neturtinės žalos atlyginimo dydžiai yra tarsi rodiklis, padedantis teismams susiorientuoti konkrečioje situacijoje. Teismai nustatydami atlygintinos neturtinės žalos dydį atsižvelgia į konkrečios bylos aplinkybes, todėl teismų praktikoje susiformavę dydžiai ir realiai priteistos sumos gali gerokai skirtis. Pavyzdžiui, už neatsargia veika padarytą sunkų sveikatos sutrikdymą yra priteista 30 000 Lt (LAT nutartis Nr. 2K-492/2006), 114 000 Lt (LAT nutartis Nr. 3K-3-371/2003), 200 000 Lt (LAT nutartis 3K-7-255/2005) ir t.t.

Tyčia padaryta nusikalstama veika, kaip yra konstatuota LAT nutartyse, sudaro prielaidas nustatyti didesnę neturtinės žalos dydį, o pačios žalos dydžio nustatymo kriterijai yra gerokai aukštesni ir griežtesni žalą padariusiam asmeniui. Tokiais atvejais padaroma neturtinė žala yra kur kas didesnė nei žala padaroma neatsargios kaltės forma. Tyčine nusikalstama veika padaryto sunkaus sveikatos sutrikdymo atveju yra priteista 100 000 Lt (LAT nutartis Nr. 2K-576/2005), 15 000Lt (LAT nutartis Nr. 2K-87/2007) ir

⁶⁴ S.Cirtautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija.Mokslo darbai. 2007 2(92), psl.-86.

t.t. neturtinės žalos. Tyčine nusikalstama veika nesunkiai sutrikdytos sveikatos atveju priteista 800 Lt (LAT nutartis Nr. 2K-684/2006), 10 000 Lt (LAT nutartis Nr. 2K-504/2005), 25 000 Lt (LAT nutartis Nr.2K-533/2005) ir t.t. Neturtinės žalos atlyginimas kai nusikalstama veika padarytas sveikatos sutrikdymas, baudžiamajame procese yra dažniausiai pasitaikantis. Tačiau, be abejo, pasitaiko nemažai ir kitokių asmeninių neturtinių vertybių pažeidimų. Pavyzdžiui, LAT nutartyje Nr. 2K-60/2006, paliktas galioti žemesnės instancijos teismo nuosprendis paskirti kaltininkui atlyginti 600 Lt neturtinę žalą nukentėjusiajam už jo garbės ir orumo pažeidimą.

IŠVADOS

1. Teismai priimdami sprendimus dėl neturtinės žalos atlyginimo, dažnai apsiriboja tik Lietuvos Respublikos CK numatytų neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijų išvardijimu, šių kriterijų plačiau nenagrinėdami. Taip pat neretai atsižvelgiama tik į dalį įstatyme numatytų kriterijų arba yra suteikiama per didelė reikšmė (nesant tinkamo pagrindo) kuriam nors vienam iš jų. Priteisiant teisingą neturtinės žalos atlyginimą būtina visapusiškai išanalizuoti minėtus kriterijus, nustatyti, kaip jie pasireiškia konkrečioje situacijoje, atsižvelgti į šių kriterijų visumą. Tik tokiu būdu priteisiant neturtinę žalą bus pasiekti jos atlyginimu norimi pasiekti tikslai.
2. Šiuolaikinėje visuomenėje atsirado poreikis pripažinti trečiųjų asmenų patiriamą neturtinę žalą bei ją atlyginti. Pastebima, kad tokių ieškinių Lietuvoje daugėja. Tačiau teisinis šio instituto reglamentavimas kol kas nėra išvystytas, to pasekoje prieštaringa ir pati teismų praktika. Kaip bebūtų, net ir esant nepakankamam teisiniam reguliavimui, tretiesiems asmenims yra įmanoma prisiteisti neturtinės žalos atlyginimą. Tačiau norint, kad šis asmenų teisių gynimo būdas taptų pilnaverčiu, būtina aiškiai nustatyti, kokių tikslų siekiama tokiu žalos atlyginimu, taip pat atvejus, kai toks žalos atlyginimas yra galimas, bei asmenis, kurie turi teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo.
3. Priteisiamos neturtinės žalos sumos Lietuvos teismuose turi tendenciją didėti. Tai galima paaiškinti ne tik gerėjančia ekonomine situacija, bet ir padidėjusiu poreikiu pripažinti ir saugoti asmenines neturtines vertybes.
4. CK 6.250 str 2d. nustatyta, kad „neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo ir kitais įstatymų nustatytais atvejais“. Ši formulotė nėra visiškai aiški, kadangi gramatiškai nagrinėjant atrodo,

kad numatomi tik du atvejai kai neturtinė žala atlyginama visais atvejais, t.y. kai ji padaryta dėl nusikaltimo asmens sveikatai, bei asmens gyvybės atėmimo atveju. Vistik, teisės doktrina leidžia teigti, kad yra numatyti trys skirtingi atvejai, t.y. kai neturtinė žala padaryta dėl nusikaltimo (ir baudžiamojo nusižengimo), asmens sveikatos pažeidimo, bei asmens gyvybės atėmimo.

5. Nors įstatymuose ir nėra nustatyta, tačiau atsižvelgiant į teismų praktiką, bei teisinėje literatūroje vyraujančią nuomonę, neturtinės žalos atlyginimu yra siekiama kuo teisingiau kompensuoti asmeniui padarytą žalą ir atlyginti už padarytą skriaudą.
6. Išryškėjo tendencija teismų praktikoje, kad už neatsargias nusikalstamas veikas priteisiamos palyginus didelės neturtinės žalos sumos, tuo tarpu didesnės neturtinės žalos sumos už tyčinėmis nusikalstamomis veikomis padarytą neturtinę žalą, priteisiamos gana retai. Tokia praktika laikytina ydinga, kadangi tyčinės nusikalstamos veikos yra pavojingesnės visuomenei, be to, siekiant, kad nukentėjusysis patirtų kančias, pažeminimą, stresą ir panašiai, yra padaroma kur kas didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju.

Literatūra

Teisnė literatūra

1. Ambrasienė D., Baranauskas E. ir kiti. Civilinė teisė. Prievolių teisė. Vadovėlis: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2004 m.
2. LR baudžiamojo proceso kodekso komentaras . VĮ Teisinės informacijos centras, 2003 m.
3. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius. 2005.
4. S.Juzukonis. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. Jurisprudencija, 2002, t.24(16); psl.133-146.
5. M.Gavrilovienė. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2006 6(84) ; psl.92-101.
6. D.Mikelėnienė, V.Mikelėnas. Neturtinės žalos kompensavimas. Justitia . 1998 Nr.3.
7. A.Rudzinskas. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. Jurisprudencija. 2001, t.21(13); psl. 69-79.
8. S.Cirbautienė. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. Jurisprudencija, 2005, t.71(63); psl. 5-15.
9. S.Cirbautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr.2(60).
10. S.Cirbautienė. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atveju. Justitia, 2006 m. Nr.3(61).
11. S.Cirbautienė. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. Jurisprudencija. Mokslo darbai, 2007 2(92); psl. 84-92.
12. A.Rudzinskas. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujame civiliniame kodekse. Jurisprudencija, 2002, t.28(20); psl.119-123.

13. R.Volodko. Neturtinės žalos dydžio nustatymo sveikatos sužalojimo bylose ypatumai remiantis Lietuvos teismų praktika. Teisė 2007 63. psl.-116-133.
14. M.Bona, P.Mead, K.Allen. Personal injury compensation in Europe. Kluwer 2003 m.
15. W.V.Horton Rogers. Damages for non-pecuniary loss in a comparative perspective. Springer. 2001m.
16. G.Comande, H.Koziol, J.Spier; Liber Amicorum Pierre Vidmer. SpringerWienNewYork, 2003 m.
17. J.Effron. Houston Journal of International Law. A comparative study of nonpecuniary damages in common law countries. 1987 m.

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262..
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-3084
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. Valstybės žinios. 2005, Nr. 85-3140.
6. Lietuvos Respublikos spaudos ir kitų masinės informacijos priemonių įstatymas. Valstybės žinios. 1990, Nr. 7-163.
7. Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas. Valstybės žinios. 1990, Nr.29-692.
8. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių gynimo įstatymas.Valstybės žinios. 1994, Nr.94-1833.
9. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas.Valstybės žinios. 1994, Nr.63-1231.
10. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros, teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios. 1997, Nr.104-2618.

11. Lietuvos Respublikos policijos rėmėjų įstatymas. Valstybės žinios. 1998, Nr.60-1705.
12. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. Valstybės žinios. 1999, Nr.60-1945.
13. Lietuvos Respublikos biomedicininį tyrimų etikos įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr.44-1247.
14. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr.75-2272.
15. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr.92-2844.
16. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. kovo 15 d. Rezoliuciją Nr.(75)7.
17. Europos Sąjungos 2004 m. balandžio 29 d. direktyva 2004/80/EB dėl žalos atlyginimo nusikaltimo aukoms.
18. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1985 metų birželio 28 dienos rekomendacija Nr.R(85)11.
19. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.

Teismų praktika

1. LAT 2005 m balandžio 18 d. nutartis Nr. 3K-7-255.
2. LAT 2006 m. gruodžio 12 d. nutartis Nr. 2K-655/2006.
3. LAT 2007 m. balandžio 3 d. nutartis Nr. 2K-252/2007.
4. LAT 2007 m. sausio 23 d. nutartis Nr. 2K-43/2007.
5. LAT 2007 m. sausio 23 d. nutartis Nr. 2K-55/2007.
6. LAT 2007 m. balandžio 3 d. nutartis Nr. 2K-252/2007.
7. LAT 2006 m. spalio 4 d. nutartis Nr. Nr. 2K- 577/ 2006.
8. LAT 2006 m. lapkričio 30 d. nutartis Nr. 2K-657/2006.
9. LAT 2005 m. sausio 4 d. nutartis Nr. 2K-16/2005.
10. LAT 2006 m. kovo 14 d. nutartis Nr. 2K-260/2006.
11. LAT 2006 m. birželio 12 d. nutartis Nr. 3K-3-394/2006.

12. LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartis Nr. 3K-3-371/2003.
13. LAT 2005 m. balandžio 25d. nutartis Nr. 3K-3-222/2005.
14. LAT 2005 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-576/2005.
15. LAT nutartis Nr. 3K-3-1180/2003.
16. LAT 2002 m. rugsėjo 23 d. nutartis Nr. 3K-3-1044/2002.
17. LAT 2003 m. kovo 26 d. nutartis Nr. 3K-3-371/2003.
18. LAT 2001 m. kovo 27 d. nutartyis Nr. 3K-3-155/2001.
19. LAT 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis Nr. 2K-470/2006.
20. LAT 2007 m. balandžio 6 d. nutartis Nr.3K-3-87/2007.
21. LAT 2007 m. vasario 13 d. nutartis Nr. 2K-132/2007.
22. LAT 2001 m. spalio 11 d. nutartis Nr. 3K-7-688/2001.
23. LAT 2006 m. vasario 7 d. nutartis Nr. 2K-60/2006.
24. LAT 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis Nr. 2K-470/2006.
25. LAT 2006 m. birželio 13 d. nutartis Nr. 2K-303/2006.
26. LAT 2007 m. vasario 6 d. nutartis Nr. 2K-108/2007.
27. LAT 2008 m. balandžio 29 d. nutartis Nr. 2K-210/2008.
28. LAT „Teismų praktikos“ Nr. 16. 2001 m. gruodžio 19 d.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas.
30. Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1994 m. gruodžio 20 d. priimtame nutarime Nr. 10 „Kai kurie įstatymų taikymo dėl moralinės žalos kompensacijos klausimai“

Santrauka

Galimybė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese atsirado tik po to, kai 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Iki tol, nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo galėjo prisiteisti tik turtinės žalos atlyginimą.

Neturtinė žala, pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Civiliniame kodekse taip pat įtvirtinta, kad neturtinė žala turi būti atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikalstamos veikos, sveikatos sutrikdymo, bei asmens gyvybės atėmimo atveju.

Siekiant gauti neturtinės žalos atlyginimą, nukentėjusysis turi pareikšti civilinį ieškinį baudžiamajame procese, bei jame nurodyti reikalaujamos priteisti neturtinės žalos dydį. Lietuvos įstatymuose nėra numatyti nukentėjusiajam atlygintinos neturtinės žalos minimumas ir maksimumas. Neturtinės žalos dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į civiliniame kodekse įtvirtintus kriterijus.

Pagrindinis neturtinės žalos atlyginimo tikslas yra kompensuoti nukentėjusiajam jo patirtą žalą dėl jo atžvilgiu padarytos neteisėtos veikos. Ši žala gali pasireikšti dvasiniais kentėjimais, emocine depresija, fiziniu skausmu ir t.t. Neturtinės žalos atlyginimas taip pat turėtų panaikinti asmens patirtus kentėjimus, sugrąžinti prarastą gyvenimo džiaugsmą, atkurti vidinę harmoniją.

Summary

Compensation of non-pecuniary loss in criminal procedure

The possibility of getting a compensation for non-pecuniary loss in criminal procedure in Lithuania, have only became possible since 2003 the 1st of May, when the new Code of Penal Proceedings came into effect. The victim of criminal act could only get a compensation of material loss before.

Non pecuniary-loss, according to the Civil Code, can only be compensated, when a possibility of it is established in the statute. The Civil Code also establishes that non-pecuniary loss must be compensated in all the cases when non-pecuniary loss emerges because of criminal act, harm of health or deprivation of life.

To get the compensation, the person who suffered a non-pecuniary loss has to bring in a civil action, in which he demands a concrete amount of damages that he feels should be awarded to him. There is no minimum or maximum limits of the amount of damage that can be awarded in Lithuania's law. Only the judge decides the amount of damages that should be awarded taking into consideration the criteria of the compensation of non-pecuniary loss which are established in the Civil Code.

The main aim of the compensation of non-pecuniary loss is to compensate the harm that the victim had to suffer because of the unlawful act towards him. That harm could be psychological sufferings, emotional depression, physical pain etc. The awarded damages should offset negative impact of victim's sufferings, it also should compensate the lost joy of living, and restore inner harmony.